

**O'ZBEKISTAN RESPUBLIKASI' XALI'Q BILIMLENDIRIW
MINISTRILIGI**

**A'JINIYAZ ATI'NDAG'I' NO'KIS MA'MLEKETLIK
PEDAGOGIKALI'Q INSTITUTI' PEDAGOGIKA FAKULTETI**

MAK da qorgawg'a ruxsat yetilsin

Pedagogika fakulteti dekani'

_____ Z. Klicheva.

5141000 - Muzi'ka ta'limi bakalavr bag'dari'ni'n' IV^a topar talabasi'
**Yusupbaev Uktam Maxmudovichti'n' «VI-klass muzi'ka sabaqlari'nda
qosi'qti' tallaw jollari ha'm woni' u'yretiw usi'llari'» temasi'ndag'i'**

BAKALAVR PITKERIW JUMI'SI'

Talaba: Yusupbaev Uktam

Ilimiy basshi': docent I.Jumaniyazov.

Qorgawg'a usi'ni's yetilsin

“Muzi'kali'q ta'lim”

kafedrasi' basli'g'i': docent S. M. Tajetdinova.

No'kis – 2014

JOBA

KIRISIW

I-BAP

VI-klass muzı'ka sabaqları'nda qosı'qtı' tallaw jolları

1.1. VI-klasslarda aldın`g`ı pedagogikalıq texnologıyalar
tıykarı'nda muzıka sabag`ın woqıtıwdın` tıykarg`ı usılları.

1.2. VI- klassta “Xalı'q muzı'kası'nı'n` atqarı'w usı'lları”

1.3. «Aq terek pe, ko`k terek» woyı'n qosı'g`ın tallaw jolı'

II-Bap

VI-klass muzı'ka sabaqları'nda qosı'qtı' u`yretıw usı'lları'.

2.1. Klaster metodı' tıykarı'ndag`ı' sabaq jobası':

2.2. Shi'g'armalar annatatsiyasi'.

3. Juwmaqlaw

4 A'debıyatlar

MAZMUNI'

Bo'limler	Betler
Kirisiw	3
I-Bap. VI-klass muzi'ka sabaqlari'nda qosi'qtı' tallaw jollari	11
1.1. VI-klasslarda aldın'g`ı pedagogikalıq texnologiyalar tıykari'nda muzıka sabag`ın woqıtıwdın` tıykarg`ı usılları.	11
1.2. VI- klassta "Xalı'q muzı'kası'nı'n` atqarı'w usı'lları"	17
1.3. «Aq terek pe, ko`k terek» woyı'n qosı'g`ın tallaw jolı'	23
II-Bap VI-klass muzi'ka sabaqlari'nda qosı'qtı' u`yretıw usı'lları'.	30
2.1.Klaster metodı' tıykari'ndag`ı' sabaq jobası':	31
2.2. Shi'g'armalar annatatsiyasi'.	52
3. Juwmaqlaw	69
4 A'debiyatlar	72

KIRISIW

Muzı'ka ko`rkem-o`nerı ja`miyettın ruwxı'y ma`denıyatı'n qa`liplestıredı, jaslardı'n ideologıyalı'q ha`m ruwxı'yılı'q ta`rbıyalanı'wı' bag`darı'nı'n` azı'g`ı' bolı'p xı'zmet etedı.

Bılım berıw-adamzat ta`jırıybesinde toplan`an bılımlerdın belgılı ta`replerın, ja`miyetlik rawajlanı'wdı'n` ha`zırğı talapları'na say da`rejede oqı'wshı'lardı'n` bılım ha`m ta`rbıyag`a ıye bolı'wı'n ta`mıynleytug`ı'n ılım, texnika, idealogıya, moral`, ma`denıyat ha`m ko`rkem-o`nerdı o`zlestırıwge qaradı'lg`an arnawlı' uyı'mlastı'rı'lg`an oqı'tı'w ha`m oqı'w ısları protsesslerı esaplanadı'. Woqı'tı'w mug`allım menen woqı'wshı'lardı'n` bırgelıktegı ısı bolı'p, eki ta`repleme xarakterge ıye. Woqı'tı'wshı'nı'n` ıskerlıgı sebepli woqı'tı'w puxta woılap shı'g`ı'lg`an maqset, mazmun ha`m joba tıykarında alı'p barı'latug`ı'n protsesske aylanı'p, ku`tilgen na`tıyjelerdı beredı.

Muzı'ka ta`rbıyalı'qqa tıkkeley ta`sır etıwshı qural bolı'p qoymastan, jaslardı'n` ha`zırğı da`wır progressıyalı'q ıdeyaları'n estetıkalı'q qabıl etıwın teren`lestıredı.

Shaxstı'n` garmonıyalı'q rawajlanı'wı'nda muzı'ka, ha`r jaqlama ta`sır etıwshı usı'lları'n payda etedı. Sonı'n` menen bırgı o`sıp kıyatı'rgan jas a`wladtı'n` ruwxı'y estetıkalı'q rawajlanı'wı'nı'n` jan`a forma ha`m metodları'nı'n` mexanızmelerin ızertlew za`ru`rlıgın talap etedı.

Bul anı'qlamadan kelıp shı'g`ı'p muzı'ka sabag`ı'nda aldı'ng`ı' pedagogıkalı'q texnologıyalar sonday-aq, ha`r qı'yılı' interaktıv metodlar ja`rdemınde woqı'wshı'larg`a bılım berıwdı jetılistırıwdın` komplekslı algoritmnın ıslap shı'g`ı'w ma`selesın aldı'mı'zg`a maqset etıp qoydı'q.

Jan`a pedagogikalıq texnologiyaları`nı`n` ulı`wma mazmunı`, qollanı`w printsıpları pedagoglar ushı`n janalıq emes, biraq jan`a pedagogikalıq texnologiyaları` ja`rdeminde (ma`selen: klaster metodi`, komp`yuter texnologiyaları`) muzı`ka pa`nının` spetsifikasına sa`ykes sabaqlarda oqı`tıw, bul ılımıy jan`alıg`ı` esaplanadı`.

Worta ta`lim mekteplerde muzı`ka oqı`tıw sabaqları`nı`n` mazmunı`na o`zgeshe ko`z-qarasta bolı`p, balanı`n` pa`nge, ulı`wma ko`rkem-o`nerge qı`zıg`ıwshı`lıg`ı`n payda etip, onı` do`retiwshı shaxs etip ta`rbıyalaw ha`m onı`n` aktiv tu`rde bilim ıyelewı ushı`n, ha`r qı`ylı` metodlardı` qollandı`q. Ha`zırgı waqıtta bilimlendırıw tarawı`nda, a`sirese joqarı` oqıw orınları`nda ha`r bir oqı`tatugı`n da`stu`rıy sabaqlardı`n` ha`m de sabaqlarda qollang`an ha`r qı`ylı` metodları`nı`n` texnologiyalıq kartası`n ılep shıg`ıwdı` talap etip qoymaqta.

Bul jumı`stı`n` ılımıy problemi` muzı`ka sabaqları`nda komplekslı usılda aldıng`ı` pedagogikalıq texnologiyalar ja`rdeminde balalardı` oqı`tıw bolı`p esaplanadı`. Sonlıqtan, muzı`ka sabag`ı`nı`n` woqı`tıw barı`sındag`ı` wo`zgesheliklerine, spetsifikasına qaray sabaqta qollang`an metodlarını`n` texnologiyalıq kartasın ılep shıg`ıwdı maqul dep taptıq.

Sonday-aq, balag`a bilimdı ha`r ta`repleme jetkerıp berıw, yag`nıy da`wır talabı esaplanatugın informatsion texnologiyaların en`gızıw problemi da o`z aktualıg`ın belgilep turı`ptı`. Solay eken, joqarı`da aytı`p o`tken bir neshe sabaqlardı`n` mazmunları`n slayd etip ılep shı`qtı`q. Demek, temanı`n` ızertlew jan`alıg`ı`na o`z gezeginde sabaqlardı`n` texnologiyalıq kartası` ha`m bir neshe komp`yuterlik slaydları` kiredi.

Jan`a insannı`n` qalıplesıwında ha`m rawajlanıwı`nda muzı`ka pedagogikası`nı`n` a`hmıyetlı rol`ı wog`ada ullı`. A`sirese, ulı`wma bilim bertug`ı`n mekteplerde baslawı`sh ha`m orta klasslarda muzı`ka sabag`ı`nı`n` oqı`tıw metodıkası`, oqıwshı`lardı`n` muzı`kalıq bilim ıyelewı menen birge olardı`n` uqı`plı`lıqları`n ha`r ta`repleme joqarı` da`rejede rawajlandırıwı`n ta`mıynlep barıwı` tıyıs.

En` tıykarǵı` jumı'sları'nı`n` na`tıyjesı, balalardı'n` muzı'kalı'q esıtıw eleslewlerınnı`n` qa`liplesıwı ushı'n sistemalı'q shı'nı'g`ı'wlardı' islep shı'g`ı'wı' ha`mde oqı'tı'w ulı'wma sisteması'nı`n` do`retılıwı bolı'p tabı'ladı'.

Muzı'kalı'q esıtıw eleslewlerınnı`n` qa`liplesıwı ushı'n kırıtilgen shınıǵ`ı'wlar:

1. Namanı'n` ha`reketlerı aji`ratı'w joqarı' ha`m to`men, joqarı'g`ı' ha`m to`mengı sesler. Mug`allımnı`n` awı'zsha tapsı'rması' boyı'nsha, u`sh sesliklerınnı`n` ha`m ses qatarı o`zlestırıw, «oyda» eleslew ha`m keyin ala atqarı'w.

2. Notalardı'n` jazı'lı'wı' boyı'nsha, ses qatarı'nı`n` basqı'shları'n o`zlestırıw.

3. Awı'zsha dıktantlar («Jumbaqlar») esıtkenin atap aytıw, son`ınan ritmi ha`m bıyıklıǵı boyı'nsha durıs atqarıw.

4. Jazba tu`rındegı dıktantlar, esıtkenin eleslewge awdarıp ha`m ses bıyıklıkların jazıw, son` jazǵ`andı durıs atqarıw ritmi boyınsha.

5. Burın tanıs bolgan mısaldı, notaları arqalı bılıw.

6. U`sh sesliklerdı ha`m ses qatarlardı nota jazbası arqalı «ızbe-ız» atqarıw.

7. Eki sestıń bıyıklıǵı arqalı (ken` ha`m tar jaylasıwda) esıtıp ajıratıw, son`ınan bir tonnıń ha`m yarım tonnıń bıyıklıǵın ajıratıw. Berilgen sestıń yarı'm tonı'n awı'zsha tapsı'rması' boyı'nsha intonatsıyalaw.

8. Saz-a`spabsız nota boyı'nsha atqarı'w (esıtıw eleslewlerınnı`n` aktiv qa`liplesıwı), bul mı'sallardı' ishinen atqarı'w.

9. Kamertonı'n` sestıne «sazlanı'w» ha`m ızlegen sesin tawı'p alı'w.

10. U`yrenıp atı'rgan qosı'qlardı'n` tekstlerın ha`m sonday-aq, taxtadag`ı jazılǵan nota mısalların ko`shırıw.

11. Awızsha dıktantlar mısallarınń sheshılıwın da`pterlerge jazıwı.

12. Esıtıw arqalı major ha`m minor u`sh sesliklerın ajıratıw, sonday-aq, atlas u`shsesliklerınnı`n` (do major-dominor) nota boyınsha intonatsıyalaw.

13. Muzikanı tın`lag`anda qosılıp atqarıw.

Muzı`ka oqıtı`w protsessinde, a`lbette balalardıń esıtw qa`biletleriniń rawajlanıwına tıyqarg`ı dıqqattı awdaramız, sebebi muzkanı bızler ko`rıw arqalı emes, al esıtw arqalı sezıp, qabıllaymız.

Balalardıń esıtw qa`biletiniń mu`mkınshılıkları ha`r qıylı boladı, sonlıqtan muzikalıq bılım alıw basqışlarında temanı qamtıp–u`lgere almaytug`ın oqıwshılar da boladı. Mısalı, esıtw ha`m dawıs koordinatsıyasına iye emes, ses bıyıklıkların sezbeıtug`ın, seslerdı atqarıw paytında qızıqsınbaytug`ın ht.b.

Bunday oqıwshılar menen ta`jırıybe jumısları, sabaqtan keyin qosımsha alıp barıladı.

Bızın` respublikamızda g`a`rezsızlık jıllarınan son`, 2010 jıldan baslap, kompozitor, NMPI professorı marhum ustazi`mi`z G`.Amanıyazovtı`n` X.Nurmatov penen birge avtorlı`g`i`nda I-VII klasslar ushın muzı`ka sabaqlı`qları`nı`n` bası`lı`p shı`g`ı`wı`, muzı`ka oqıtıwshıları` ushın u`lken ja`rdem boldı. Bul kítaplarda strukturasındag`ı qag`ıydaların`n` ızbe-ızlık orınların`n` almasıwına qaramastan, ha`zırǵı waqıtta usı kítaplardan paydalanıp mekteplerde sabaqlar alıp barılıp atır.

Oqıw jıl dawamındag`ı ha`r bir sherekke temalar belgilenedi. Sabaqtan sabaqqa o`tip mazmunı teren`lesıp ha`m qıyınlasıp baradı. Barlıq sherekler arasındag`ı temalar tıyqarg`ı temag`a boysınadı. Mısalı: I-klasstıń I-shereginde qosıq, oyın ha`m marsh muzıkaları tıyqarg`ı baylanıwshı tema bolsa, II-sherekte intonatsıya haqqında. III-sherekte-muzikanıń rawajlanıwı haqqında; IV-sherekte baylanıstırıwshı tema “kompozitor atqarıwshı-tın`lawshı”, yag`nıy u`shlık haqqında boladı¹.

Ha`r bir istin` na`tıyjeli baslanıwı, onıń keyingi rawajlanıw bag`darına tıykar jaratadı. D.B.Kabalevskiy bul metodlardı jaratıwda tanıqlı “u`sh kıt” (“tı kíta”) usılın tıykar sıpatında qollanadı. Demek, I-III-klass oqıwshılarına, muzikanıń tıyqarg`ı formaların ha`m janrların usı «u`sh kıt»- **qosıq, oyın, marsh** arqalı, yag`nıy a`pıwayı tu`sınıklarden paydalanadı.

¹ D.B.Kabalevskiy «Programmi sr.obshobr.shkolı 1-3 klassı trexletney nachal`noy shkolı» Moskva, «Prosveshenie» 1988

Al, orta klasslarında:

4 klasstın` tematikalıq du`zılısı, bırınsı ha`m ekinşı yarım jıllıg`ına bo`linedı. Bırınsı yarım jıllıg`ının` tıykargı teması: «Muzıka ha`m a`debiyat». Yarım jıllıq o`z ıshınede eki sherekke bo`linedı. I-sherekte «Eger a`debiyat bolmasa, muzıkag`a ne bolar edı» degen tema belgılengen, al II-sherekte «Egerde muzıka bolmasa, a`debiyat penen ne bolar edı?».

Ekinşı yarım jıllıgında «Muzıka ha`m su`wretlew o`nerı» ulıwmalıq tema bolıp esaplanıp, onın` III-shereginde «bızler muzıkanı ko`re alamızba?», IV-shereginde «Bızler jıvopıs`tı esite alamızba?» degen temalarg`a tıykarlanıp oqıtıladı.

Keyingı klasslarda da bag`darlama du`zılısı usı ta`rıızde dawam etedi: 5-klassta «Muzıkanın` jan`alandırıwshı ku`shı» ha`m «Muzıkanın` ku`shı nede». 6-klassta «Muzıkalıq obraz» ha`m «Muzıkalıq dramaturgiya». 7-klassta «Muzıkada zamango`y tu`sınıgı» ha`m «Irı ko`lemli shıgarmalar» menen «Jen`ıl muzıka»².

Kabalevskıydın` bul do`retken kítapları, muzıkalıq bılımlendırıw tarawında burılıs jasadı desek asıra aytqan bolmaymız. Sebebi bul metodtn` sapası ha`m a`meliy qolaylıg`ı bu`gingı ku`nde de o`z aktuallıg`ın jog`altqanı joq.

Usı metodtn` tıykarında ha`zırgı g`a`rezsızlıq jıllarında mekteplerde, muzıka sabaqları jan`a pedagıgık.texnologiya boyınsha oqıtılıp barılmaqta ha`m sabaqlardıń ıı-rejesı du`zılmekte.

I-klassta jıldın` teması “Bız muzıkanı su`yemiz”

II- klassta “Muzıka nenı su`wretleydı”

III- klassta “Muzıkada forma ha`m mazmun”

IV- klassta “Xalıq muzıka atqarıwshılıg`ı”

V- klassta “Kompozıtorlıq muzıka janrı”

VI- klassta “Xalıq muzıkasının` atqarıw usılları”

VII- klassta “Milliy muzıka”, “Maqomlar haqqında ulıwma tu`sınık”

² Kabalevskiy. Programrı sr. obsheobrazovanniy shkoli. Muzıka 4-7 klassı Moskva, «Prosveshenie» 1988.

Bul tematikalıq da`stu`rler tıykarında jıl mazmunı, sherek mazmunı ha`m sabaq mazmunları bır-bırı menen o`z-ara baylanıstırılıp oqıtıladı.

Ha`r qıylı ma`mleketlerde muzıkanın` ta`rbıyalanıw da`stu`rında ha`reketlerden ken`nen paydalanıp kelmekte. Mısalı: Vengrıyada nota boyınsha atqarıwda, basqışlardı anıqlawda, o`zının` sha`rtlı ha`reketlerinen paydalanıladı. Bolgariyada, notanı oqıp u`yrenıwde ses qatarlar ja`rdeminde oqıtadı, yag`nıy “teksheler” sisteması bolıp qa`lıplesıp, onda qollar ja`rdeminen de paydalanıladı. Shveytsariyalıq pedagog-muzıkant E.Jak Dal`kroz sozımılıqlardı durıs sanap uyretıw ushın tek qoldın` emes, al gewdenın` de ha`reketler sistemasın jaratadı. Bul ha`reketler ha`r qıylı muzıkalıq ha`reketlerpge sa`ykes tıykarlang`an mısalı-tempke, dinamıkag`a, rıtmge, frazirovkag`a, ulıwma muzıkanın` xarakterine h.t.b.

Bul sistema rıtmikalıq gımnastıka yamasa rıtmıka sisteması dep atalıp, du`n`ya ju`zine taralıp, ha`zırkı waqıtta da ken`nen paydalanılmaqta.

D.Omanullaevtın` sabaqlıg`ında **“Baslang`ışh klasslarında rıtmık ha`reketlerdı orınlaw, oqıwshılardıń fıızikalıq rayaaajlanıwına tıykar jaratadı deydı Sonday-aq, baslang`ışh klass oqıwshılarının` dawıs apparatları na`zık bolıp, olardıń dıqqatı, tılı, dıktısıyası, yadı tolıq rawajlanbag`an sebepli, muzıka sabaqlarında rıtmık ha`reket iskerlıgın tez-tez almasırtıp turıw lazım”** deydı.

Sabaq dawamında to`mendegı ha`reket tu`rlerinen paydalanıw usınıs etiledı: marsh muzıkalarına qa`dem taslaw, juwırıw, oyın elementlerin orınlaw, o`z betinshe oyınlar o`tkerıw, muzıkanın` xarakterine sa`ykes tu`rlı qol ha`m dene ha`reketlerı menen orınlaw³.

Balalardıń muzıkalıq qa`biletlerinin` lad tıykarında rawajlanıwı ushın, a`melge asırılıp atırg`an bır qansha metodlar u`lken a`hmıyetke iye.

Balalar dın` esıtw qa`biletlerin rawajlandırıw maqsetinde usı metod ha`zırkı da`wirde na`tıyjeli qollanıp kelmekte.

³ Sharapova «Musıqa uqıtısh metodıkası» Bolalar cholg`u asboblarında jur bulısh 22 bette. Toshkent 2003

Oqıwshılarga sabaqlardı elede ta`sırlı ha`m qızıqarlı etip o`tıw ushın, balalar saz-a`spablarınan paydalanıwı haqqında G.Sharapovanın` du`zgen metodikasında jazılğ`an «Ses bıyıklıǵına ıye ha`m ses bıyıklıǵına ıye emes» a`spablar bolıp ekıge bo`linede. Bırınshısına: metallofon ha`m ksılofon kiredı. Ekinshisine: da`p, qasıqlar, barabanlar, shın`g`ırawlar ha`m rumblar kiredı. Klasstı 2 toparg`a bo`lıp 1-topar shapatlaw ha`m atqarıw, 2-topar bolsa dawıs berıw usılı (bum-baka-baka-bum) menen a`melge asırıwı mu`mkın.

Sunday-aq, balalar saz-a`spabında grafikte ko`rsetilgen sızılmalarg`a qarap, ritmı boyınsha atqarıw, oqıwshılardıń do`retıwshılık qatnasın asıradı ha`m de muzikalıq qa`biletlerin ha`r ta`repleme rawajlandıradı.

Bız bilemız, muzıka o`nerı adamnıń` ıshkı sezımlerine ta`sır jasay alatugın quralı bolıp esaplanadı.

Joqarıda bayan etilgen barlıq metodikalıq mıynetleriniń` ja`ne bir a`hmıyetlı tamanı, muzıka sabag`ında, balalardı estetikalıq ta`rbıyalaw ma`selesine qaratılğ`anlıǵı.

Muzıka pedagogları balalardıń` ıtıbarın barqulla ha`r qanday intonatsıyanı taza ha`m sulıw etip atqarıwına qaratıwı tıyıs. bul oqıwshılardıń` esıtıw dıqqatın rawajlandırıp qoymastan, ulıwma atqarıp atırgan qosıǵ`ıntın`lap bılıwdı de ta`rbıyalaydı. Sebeбі, o`sıp kıyatırğ`an jas a`wladtı muzıka arqalı du`n`yag`a degen ko`z-qarasın qa`liplestırıw ha`m olardıń` ha`r ta`repleme garmoniyalıq rawajlanıwı, muzikalıq ta`rbıyalanıwınıń` baslı wazıypasına kiredı.

Bu`gın muzıka ma`deniyatınıń` tuýkarların jaslarg`a u`yretıw ulıwma orta ta`lim mekteplerindeǵı kórkem-o`ner xızmeti ha`m qosıq sabaqarı barısında a`melge asırıladı. Oqıtıwshı jaslardı, muzıka ma`deniyatı a`lemine alıp kırıw muzikalıq ta`rbıya arqalı o`tedı. balalardıń` ha`m jas o`spirimlerdeń` muzikalıq ta`rbıyası pu`tkıl xalıqtıń` muzikalıq ma`deniyatınıń` tuýkarın quraydı.

Shaxstıń` muzikalıq talapları muzikalıq ta`rbıyadan, a`sırese baslawısh klasslarda balalar ushın arnalğ`an joqarı kórkemlikke ıye namalardıń` shertılıwınen, mug`allımınıń` sabaq barısında oqıwshıda muzıkag`a bolğ`an su`yıspenshilıktı

payda ete alıwınan g`a`rezlı. Bul bala ta`repinen muzıkag`ı bolg`an ıshkı ruwxıy talaptın`, za`ru`rlıktın` sanalı moyınlanıwına ta`n alınıwına alıp keledi.

Bız bul wazıypalardı orınlay otırıp, oqıtıwdın` ızbe-ızlıgı, bır pu`tnlıgı, sısıtemalılgı`ı prıntsıplerinen kelıp shıqsaq, oqıtıw, muzıkanın` ma`denıyattı qa`liplestırıwge, shaxs ta`rbıyasına ta`sır etedi dep oylaymız.

I-Bap. VI-klasta muzıka sabaqları`nda qosı`qtı` tallaw jolları

1.1. VI-klasslarda aldın`g`ı pedagogikalıq texnologiyalar ja`rdeminde muzıka sabag`ın oqıtıwdın` tıykarg`ı usılları.

Bılımlendırıwdın` sapa basqışına o`tkennen keyingı da`wirde ta`rbıya ma`selelerin tolıq sheshıwge ta`rbıyanın` barlıq teoriyası ha`m a`meliyatına bu`gingı zaman menen ten` qa`dem taslap alıp barıw sotsıallıq za`ru`rıyat sıpatında ju`zege kelmekte. Ha`zırkı jaslardın` emotsional jag`daylarının` qanday halatta bolıwına qarap, olardag`ı xarakterdın` erkı, jag`dayın bılıp alıw mu`mkın.

Muzıkalıq ta`lim ha`m ta`rbıyalaw barısında, jaslarda o`zın bılıw, u`yrenıw, ızlenıw, oylaw, do`retıw, erkı o`z kelbetın tabadı. Al balanın` xarakterı bolsa tıykarınan do`retıwshılık jumıslarda ju`zege keledi. Jeke adamdı ha`r tamanlama ka`malg`a jetkerıw ha`mme waqıt ja`mıyettın` za`ru`rlı ha`m tıykarg`ı maqsetı bolıp kelgen. Bul u`lken, juwapkershilik wazıypanı a`melge asırıw bolsa oqıtıwshılardın` moynına ju`klengen. Bul oqıtıwshılardın o`z ka`sıplerin ıyelewinde ju`da` u`lken tayarlıqtan o`tıwların talap etedi. Mekteptegı tek teren` bılımlı, anıq bır pa`n qa`nıgelıgın ıyelegen mug`allımler g`ana emes, sonın` menen qatar ullı adamgershilik qa`sıyetlerge ıye bolg`an balalar ha`m u`lkenler menen qıynalmastan baylanısa alatug`ın, olardın` psıxologıyasın tu`sine alatug`ın haqıyqat sheber pedagog ustazlar kerek. Bunday qa`nıyge pedagog-psıxolog-ta`jırıybelı oqıtıwshı joqarı pedagogikalıq sheberlik ha`m texnika ko`nlikpeleri menen qurallang`an kadr bolıwı kerek.

Mug'allım adamdi su'yetug'in og'ada u'iken talantqa ha'm o'z miynetine ba'rinende burin onin' ruwxin sergekligin, aqilinin' aniqhlilig'in pikir ju'rgiziwının' tazalig'in, sezimler ug'imlilig'in uzaq jillar boyi saqlaytug'in balalarg'a sheksiz su'yispenshılıktı ıyelewı kerek, al bunday sıpatlarsız pedagog miynetı azapqa aylanıp ketedi.

Sabaqtı durıs sho'lkemlestire almaw, balanın' ruwxıy sezimlerin jaqsı bilmew na'tıyesinde oqıwshının' pa'nlerdi o'zlestire almawlıg'ı menen g'ana sheklenıp qalmaydı. Bul bır qansha pedagogıkalıq, psixologıyalıq aqıbetlerdi, ha'tteki bala salamatlıg'ı menen baylanıslı mashqalalardı keltirıp shıg'arıwı mu'mkın. Psixolog A.S. Vigotskiydın' pikirinshe «Ilımdı yadlaw yamasa este saqlaw menen g'ana o'zlestirmeydı, ba'lkı aqlıy belsendılıktın' ıske tu'sıwı tıykarında ıyelenedi ha'm ha'rkimde ha'rıyılı o'tedi»

Alıp barılğ'an ızertlewler na'tıyesinde bılımlendırıw mazmunın o'zlestırıwde baslawısh klass oqıwshılarının' ashıwlanıwı orta klasslarga qarag'anda 2, al qız balalarda bolsa 3,3 ma'rtebe artıqlıg'ı baqlang'an.

Belgili psixolog V Yonchev ızertlewine qarag'anda 45 payız er balalarda, 66,13 payız qız balalardın' baha alıwında nevroz xalatının' ju'zege keliwı ushırasadı. Jaslardın' nerv du'zılısının' buzılıwı, tıykarınan to'mendegi ma'seleler menen baylanısadı.

1. Bılımlendırıw mazmunın ma'mleketlik ta'lim standartları (MTS) shegaralarında o'zlestire almawı;

2. Mug'allımın' pedagogıkalıq emes, nopedagogik mu'na'sibeti;

3. Klassta balalar arasında o'z-ara kelispewshılık;

4. Mug'allımlerdın' tez-tez o'zgerıp turıwı;

Oqıtıwshı kadrlar tayarlawda ka'sıplık pa'nler, oqıw rejelerin qayta ko'rip shıg'ıw da'wir talabı bolıp qalmaqta. Pedagog, en' da'slep, oqıwshılardın' qa'biletı ten' emeslıg'in, pa'nlerdi o'zlestırıw aqlı miynetinin' tıykarında ju'zege keliwın umıtpawı tıyıs.

Ka'sıplık bılım pedagogıkalıq sheberlıktın' teorıyalıq tıykarı bolıp esaplanadı. Mug'allım ılımiy bılımler sistemasın tu'p-tıykarınan ıyelewı kerek. Pedagogıka

psixologiya pa`nı boyınsha bilimler muzikalıq ta`lim sheberlın ıyelewde u`lken rol` oynaydı. Mug`allım jıy jıy muzıka predmetı boyınsha bilimlerdı tan` qalarlıq da`rejede ıyelewı. Bıraq onı oqıwshılarg`a jetkerıp bere almawı mu`mkın. Ilım tıykarları boyınsha bilimge ıye bolg`anı menen ayırım mug`allımler klass penen baylanıs jasay almaydı. Balalar menen qarama-qarsılıq payda etedı, eregısedı. Bunın` ba`rlıg`ı ta`rbıyashılıq uqıplılıq xaqqında jeterlı da`rejede bilimlerdı ıyelemegenlıg`ınen derek beredı. Pedagogtın` ka`sıplık bılımı tıykarında pedagogikalıq uqıp prıntsıpları xa`m qag`ıydalar ka`lıplesedı.

Muzikalıq bılım teorıyalıq, metodikalıq, texnologıyalıq jaqtan qa`lıplesıwı kerek. Bunın` ushın rawajlang`an muzıka mug`allımı sıpatında pıkır ju`rgızıw, tan`lay bılıw, anıqlay bılıw uqıbı kerek boladı.

Ta`rbıyashı, pedagoglar a`sırese muzıka tarawında bug`an ayrıqsha ıtıbar berıwı, ta`rbıyalawı, ılım sırların ha`r ta`repleme u`yretıwı kerek boladı. Sebeбі ruwxıy dun`yası bay adamlar qansha ko`p bolsa, mıletının` ruwxıylıg`ı sonsha joqarı boladı.

Ha`r bır adamnın` o`z tarawında, shın kewılden ha`m bar ımkanıyatlarınan tolıq paydalana bilgen halda do`retıwshılık penen ıslewge erısıwı -bul ta`lim ta`rbıyanın` negızgı prıntsıpı esaplanadı.

Bız joqarg`ı oqıw orınlarında pedagog kadrlardı tayarlaw barısında talabalardıń bılımnı asırıw barısında a`lbette usı a`mellerdı qollap, ele de ızlenıw jumısların alıp bara beremız.

Bu`gingı ku`nde oqıwshılardıń ıskerliklerin aktivlestırıw ushın bılım ha`m uqıplılıqların do`retıwshılık penen o`zlestırıw, sabaqlardı o`z betinshe jumıslardı oynlardı, problemalıq jag`daylardı tolıqlawdı dialoglardı aktivlestırıwde unamlı emotsional fondı jaratıp bılıw ushın ha`r qıylı metodlardı ızbe-ız qollanıp a`melge asırıw o`z a`hmıyetine ıye.

Oqıtıwda shaxstın` aktivlik probleması oqıw maqsetine erısıwdın` jetekshi faktorı esaplanıp, sonday-aq shaxstın` ulıwma rawajlanıwı onın` professional (qa`nıyge) tayarlıg`ının` tıykarın jaratıw ushın, informatsıyalardıń tek ko`lemın

arttırıw emes, al oqıwdın dedaktikalıq ha'm psixalogiyalıq sharayatların doretıwden ibarat boladı.

Oqıw protsessinde oqıwshılar bılımler sistemasın ıyelep sheklenbey al bır qansha ko`nlikpe ha'm uqıplılıqlardı arttıradı. Bılım alıw barısında payda bolg`an ko`nlikpe. Bul okıwshılardıń alg`an bılımlerine tıykarlanıp qoyılğ`an wazıypalar ha'm sha`rtlerge baylanıslı orınlaytug`ın ısı-ha`reketlerdın` jıynag`ı. Demek, muzikalıq ko`nlikpe payda etıw muzıkanı jaratıw jolları ha'm shertıw usılların bılıp alıw, o`z bılımlerın ta`jırıybede qolana bılıwdı an`latadı.

Shaxstın` muzikalıq talapları muzikalıq ta`rbıyadan a`sırese baslawısh klaslarda balalar ushın arnalg`an joqarı ko`rkemlikke ıye namalardıń shertılıwınen, mugallımın sabaq barısında oqıwshıda muzıkag`a bolg`an su`yispenshilıktı payda ete alıwınan g`a`rezlı. Bul bala ta`repinen muzıkag`a bolg`an ıshkı ruwxıy talaptın` za`ru`rlıktın` sanalı moyınlanıwına alıp keledi.

Orta klass okıwshılarının` jasına qaray olardıń o`z ıshkı du`n`yasının` qa`lıplesıwı seziledi. Baslawısh klass balalarında obrazg`a an`sat do`retıwshılık ıykemlesıw, joqarı emotsıallık talap ku`shlı boladı. Olar ha`r qıylı oıınlarg`a qızıg`ıwshılıq penen ha'm o`z betinshe kırıstıp ketse, al orta klass ballarında toparlıq oıınlarg`a qızıg`ıwshılıg`ı seziledi ha'm sonın` menen birge olarda oılaw, eliklew, fontazıya uqıwbı joqarı da`rejede boladı.

Muzikalıq o`zgesheliklerin ha`r qıylı texnologıyalar arqalı orta klaslarda qollang`anbız. Tıykarınan bul muzıka sabaqlardı oqıtıw jolları baslawısh klasslardag`ı oqıtıw bagdarlamasının` dawamı sıpatında du`zıp shıktıq. Bıraq orta klasslardın` ısı bag`darlamasının` mazmunı o`zgeshe ha'm quramalı esaplanadı.

**Imitatsiyalıq shınıg`ıwlar**-bul aktıv oqıtıw metodının` o`zgeshelıgı problemanın` durıs ha'm qolaylı sheshımı, aldınan tek mug`allımge (oqıwshılarg`a emes) ayan bolıwı menen ajralıp turadı. imitatsiyalıq shınıg`ıwlar ko`bineze imitatsiyalıq oıının` statusın qabıllaydı. Imitatsiyalıq oıınlarda, roller oıınına qarag`anda konkret qa`nıygelerdın`, ısshılerdın`, baslıqlardıń do`retıwshılıgı (ıskerlıgı) modellestırılmeıdı. Tek g`ana ortalıq modeli

qollaniladi. Imitatsiyalıq oyunlarında adamların` minez-qulıqın ha`m de olardıń konkret imitatsiyalıq jag`daylarında o`z-ara ha`reketlerin anıqlawshı xojalıq, huqıqıy sotsial-psixologiyalıq, matematikalıq ha`m de basqa da mexanizmlerin (printsıplerin) ko`rip shıg`adı.

Iskerlik oyını`aktiv oqıtıwdın` jetekshı metodlarının` bırı bolıp sanaladı. Iskerlik metodi oqıtıw metodi sıpatında to`mendegı talablarg`a juwap berıwı kerek:

- ❖ Oyun qatnasıwshıları arasında rollerdi tarqatıw;
- ❖ Differentsıyanın` ha`m integratsiyalardıń` eleklew (ımitiruemie) funktsiyalarınin` sharayatında, oyun qatnasıwshılarının` birgeliktegi do`retıwshılıgı;
- ❖ Oyında sheriklerdin` dialog usılında qatnası;
- ❖ Oyun qatnasıwshılarının` qızıg`ıwshılıg`ının` ayırmashılıg`ı ha`m konflikt jag`daylarınin` payda bolıwı;
- ❖ Kollektivtin` ulıwmalıq oyun maqsetı (oyın sisteması) oyınının` jetekshı bag`ıtın qa`lıplestiredı ha`m onın` tıykarında jeke konfliktler ha`m qarama-qarsılıqlardı rawajlandıradı;
- ❖ Oying`a ku`tlmegen sha`rtlerdi kırıwı;
- ❖ Waqıt ko`lemın u`nemli etıp qollanıw;
- ❖ Iskerlik oyınınin` effektivlig`ı u`yretıwshı, rawajlandırıwshı ha`m ta`rbıyalıq bag`dar menen birdeylikke maqsetke etısıw.

Iskerlik oyun protsessı n` etaptı o`z ishine qamtıydı:

I- etap-oyınının` maqsetin anıqlaw;

II- etap-mazmunın anıqlaw

III-etap-oyın kontekstin islep shıg`ıw.

Oyın konteksti iskerlik oyun konstruktsiyasının` arnawlı ha`m sha`rtlı komponentı bolıp, jan`a qag`ıydaların oyun huqıqların, oyınshı ha`m arbitrlardıń (to`reshlerdin`) wazıypaların belgılep barıwın ta`mıynleydı.

IV-etap oyınının` struktura funktsiyalıq bag`darlamasın, bag`darlamanın sho`lkemlestırılıw strukturasın sonday-aq, soraw ha`m ma`selelerdi du`zedı.

«Domalaq stol»-bul aktiv oqituv metodi oqiwshılardıń bılıw do`retiwshılıgın sho`lkemlestiriwshı formasına kiredi. Bul degenimiz oqiwshılardıń (studentlerdin`) burın alg`an bilimlerin bekkemlew, jetispewshı informatsıyanı tolıqtırıw, problemalardı sheshiw uqıbın qa`lıplestiriw, pozitsıyasın bekkemlew, diskussıyanı ju`rgızıw ma`deniyatın u`yrenip alıw imkanıyatın beredi. «Domalaq stoldın» sıpatlaması tematikalıq diskussıyanı, toparlıq konsul`tatsıyası menen birgelikte alıp barıw bolıp tabıladı. Bılımnın` aktiv almasıwı menen bir qatarda oqiwshılarda o`z pikirlerin jetkeriwde professional uqıplılıqları qa`lıpleseı, usınılg`an sheshimlerdi tıkarlastırıp, ko`z-qaraslarına isendiriwdi u`yrenedi. Bunnan da basqa mag`lıwmatlardı (lektsiyalardı) tın`lap o`z betinshe jumıslarında, qosımsha material menen jumıs islep, informatsiyalardı bekkemlew mu`mkınshılıkları payda boladı.

«Domalaq stoldın» qa`legen tematikasının` tıykarıg`ı bo`lımın diskussıya quraydı. Diskussıyanın` strukturalıq dızımı ha`m mazmunı menen tanıtıramız.

**Sho`lkemlestiriwshı basqış.** Oqituv protsessinde diskussıyanı sho`lkemlestirgende birde bir neshe oqituv maqsetleri qoyıladı. A`lbette, diskussıyanın` maqsetleri onın` teması menen tıg`ız baylanısıwı kerek. Eger tema ken` bolıp u`lken ko`lemdegi mag`lıwmatlarg`a ıye bolsa, diskussıyanın` n`atıyjesinde mag`lıwmatlardı ta`rtıplestiriw ha`m toplaw, al`ternativ izleniwler ha`m al`ternativalardıń teorıyalıq ha`m metodologıyalıq tıkarlanıwların anıqlaw menen juwmaqlanıwı mu`mkın. Eger diskussıyanın` teması tar bolsa, onda diskussıya bir sheshimdi qabıllaw menen juwmaqlanıwı mu`mkın.

Diskussıya barısında oqiwshılar birde, bir-bırın tolıqtırıp baradı, birde bir-bırına qarsı shıg`ıwı mu`mkın. Bırınshı jag`dayda diskussıya dialog tu`rine aylanadı, al ekinshisinde diskussıya tartısıw xarakterinde o`tedi.

VI- klassta “Xalıq muzıkasının` atqarıw usılları”

DILXIROJ

Xalıq naması

Orta ha`m u'iken klasslarda qosıq aytıp marshrovka usıllardı, sa`wbetlesıw, ushırasıw keshelerin sho'lkemlestırıw lazım. Bul usıllarda o'tkızgen kesheler oqıwshılardı massalıq ko'rınıslerdı olarda aytılatug`ın massalıq qosıqlardı, a`debıy oqıwlarıdı, stsenarıy du'zıwge qa`biletın rawajlandırıwǵa ja`rdem beredi. Bu'gingı ku'nde barlıq adamlardı ko'rkem-o'nerge tartıp sol arqalı ha`r ta`repleme garmonık rawajlanıwǵa mu'mkınshılıkler tuwıldı. Sonlıqtan ulıwma bılım beretug`ın mekteplerdın' oqıw jobasına Muzıka ma`denıyatı sıyaqlı pa`n kırıgızılıp, sol sabaq arqalı balalardı muzıkalıq qa`biletlerin rawajlandırıw, du'n`ya ma`denıyatı menen tanısıw, muzıkalıq sawatın asırıw wazıypaları qoyılǵan. Muzıkalıq massalıq mashqalalardı sheshılıwı balalardı muzıkag`a u'yretiw, olardı ruwxıy du'n`yasın, idealların asırıw, go'zzallıqtı ayırıp bılıw

mashqalaları muzıka mug`allımlerının' wazıypasına kiredi. Muzıka mug`allımı psıxologıya, tarıyxıy pa`nler boyınsha bılımlerge ıye bolıp muzıkalıq protsessinde a`meliy jumıs alıp barg`anda o'z bılımlerinen, ısı ta`jırıybelerinen paydalana bılıwı kerek. Bul wazıypanı Muzıkalıq ta`rbiya metoldıkası atqaradı. Muzıkalıq ta`rbiya degenımız-muzıkalıq o'nerdın' ta`sırı arqalı balanın' jeke basın qa`lıplestırıw, muzıkalıq intasın, uqıbın, estetıkalıq ko'z-qarasın qa`lıplestırıw. Bala muzıkanın' ha`r tu'rın o'zının' qabıllaw o'zgeshelıgın, jasın esapqa alg`anda g`ana oydag`ıday o'zlestire aladı.

Muzıkalıq rawajlanıw balanın' muzıka ısındegı belsendılıgının' na`tıyjesı. H'a`r balanın' ha`r ta`repleme o'zının' o'zgeshelıgının' ma`nısı bar. Muzıka, balag`a estetıkalıq ta`rbiya, go'zzallıqtı qabıllap seziwı ha`m tu'sınıwı, jaqsı menen jamandı ayırıp, ko'rkemlik ha`m ıskerldiktın' ha`r tu'rıne qızıg`ıwın, uqıplılıqların rawajlandırıwıg`a bag`darlang`an.

Estetik ta`rbiya qurallarının' bırı-muzı'ka. Muzıka usı a`hmıyetlı wazıypanı orınlaw ushın, balada ulıwma muzıkalıq uqıplılıqtı rawajlandırıw ushın tıykarg`ı qural bolıp esaplanadı. Al ulıwma muzıkalıq uqıplılıqtın' tıykarg`ı belgileri qanday? Muzıkalıq uqıplılıqtın' bırınsılı belgısı shıg`armanın' xarakterın seziw. Muzıka balanın' sezimlerine pu'tkıley ta`sır ete otırıp, onın' a`dep-ıkramlılıg`ın qa`lıplestiredi.

Muzıkalıq ta`rbiya berıw menen rawajlandırıwdı durıs sho'lkemlestırıwdı talap etedi. Sol sebepli muzıkalıq ta`rbiyanın' wazıypaları bul` muzıkag`a degen su'yıspenshilik, qızıg`ıwshılıqtı ta`rbiyalaw. Bul wazıypa balanın' esitken shıg`armaların' mazmunın teren'ırek sezip, tu'sınıwine ja`rdemlesetug`ın muzıkalıq qabıllawshılıg`ın, muzıkanı este saqlaw uqıbın rawajlandırıw jolı menen sheshiledi.

Balalardı ha`r qıylı muzıkalıq shıg`armalar menen tanıstırıp, olardıń muzıkalıq ta`sırların bayıtıw menen birge muzıkanın' en' a`pıwayı tu'sınıqları menen tanıstırıw, nama tın'law, qosıq ayıtıw uqıplılıg`ın rawajlandırıw.

Qosıq aytqanda qıymıl ha`reketlerin u'yretıw. Muzıkalıq ta`rbiya protsessinde psıxologıya ha`m pedagogıka printsıpları ha`m formalarg`a ıtıbar

beriw tıyısı. Muzika mug`allımı balalar fızılogıyası ha`m psıxologıyası menen tıg`ız bolıwı tıyıs, sebebi balalarg`a qosıqtı u'yretkende, namanı tın'latqanda olardıń jas o'zgesheliklerı esapqa alınadı.

Ta`rbiya o`neri-bul a`yyemgi ha`m qıyın salalardan bırı. Lekın bul tosınnan a`pıwayı ha`m saddalıq menen oqıwshını qanday bolsa, sonday qabıl qılıw ha`m jaqsı ko`rıw menen baylanıslı. Oqıwshılardı ta`rbiyalawda pedagogtıq qarım-qatnas ma`deniyatının` a`hmıyetı bar. Baslawısh klass pedagoglar balalarga balalarsha mu`na`sıbette bolıwı kerek. Kışkı jaslı mektep oqıwshısı ha`r qanday bılımdı oqıtıwshısı arqalı qabıl etedı. Oqıw mnen oqıtıwshı onın` a`jıralmas boladı. Eger bala oqıtıwshısın jaqsı ko`rse, demek ol oqıwdı jaqsı ko`redı, mekteptı, sabaqtı, kıtaptı jaqsı ko`redı. Oqıtıwshısın jaqsı ko`rmese, bunın` kerısı boladı. Oqıwshılar oqıtıwshılardıń jaqsı ko`rıwlerı ushın olardıń shaxsıy pa`ıziletlerinde to`mendegiler bolıwı kerek.

Jumsaq kewıl, balalardı qanday bolsa, sonday jaqsı ko`rıwlerı kerek. Balalarg`a jaqsılıq qılıw ha`m mıyrımlılık menen bala yaqı klass menen mu`na`sıbetlerindegi tıykarg`ı motiv bolıwı kerek. Oqıtıwshı sabaq dawamında o`zınin` qarım-qatnası menen oqıwshılar dıqqatın` o`zine qaratuwı lazım.

Balalardıń dıqqattın` tartıw, sabaqtın` en` a`lem qılatug`ın jayı oqıwshının ko`zleirdegi boslıq, bıyparwalıq.. Ha`r bır sabaqta balalardıń tınısh otırıwları, ta`rtıplı, boysınıwshı bolıwı ushın gu`resıw za`ru`r emes. En` tıykarg`ısı-balalardıń dıqqattın` tartıp-olardıń o`zlerin` qaratuw. Lekın bug`an qanday erısıw kerek? Kım klassqa sonsheli kirmesten balalar aldında payda bolsa, bunın jolın tabadı.

Klassqa endı azg`antay u`lkeyıp ha`m aqlı o`skен bala bolıp kırıwı kerek. Bıraq mug`allımınin` o`zı ha`m qashanlardır bala qolg`an. Balalar ha`zır nenı qa`lewlerin, erten olarg`a ne kerek bolıwın bılıwlerı, oylawları kerek. Olar menen so`ylesgende jım, qurg`aq, jasama murabbıylik sestı o`tırıkler oqıwshılarg`a jaqmaydı. Usı sebepli, bız olarg`a bırar tema tıykarında pıkır

juritmekshı bolsaq, balalarsha a`pıwayılıq ha`m samımıylik menen jandasıwımız kerek.

Qarım-qatnas, en` aldı menen, ruwxıy jaqınlıq. Qarım-qatnas o`nerın bilmegen pedagog ha`zırgı payıtta teren` bılım ha`m tuwrı ta`rbiya bere almaydı.

Qarım-qatnas- bul do`retıwshılık bırgelik, bırge pıkırlesıw, ha`mjihatlıq, ha`r kım o`z pıkırın ayta alatug`ın ha`m aytıw za`ru`r bolg`an erkinlik.

Qarım-qatnas oqıtıwshının` ruwxıyılıq ha`m do`retıwshılık imkanıyatın ka`sıbıne mu`na`sıbetın ko`rsetedı. Qarım-qatnas oqıtıwshı ha`m oqıwshı arasındag`ı mu`na`sıbetının` jan`a metodıkaları menen jen`illestiredı ha`m onın` tıykarında-mıyırımılık, aqılana a`pıwayılıq, o`za-ara jaqınlıq ha`m hu`rmet jatadı.

Oqıtıwshılıq talantı, qa`nıgelikke qızıg`ıw ta`sırinde so`z barg`anda mug`allımlardı sha`rtlı ra`wıshte 3 toparg`a bo`lemız. İzlenıwshen, do`retıwshı oqıtıwshılar bırıńshı topardı quraydı, 2-toparg`a qayta qurıwg`a marapatı bolsa o`z wazıypasın neden baslawdı bilmey qıynalıp atırg`an oqıtıwshılar kıredı.

Ta`lim ısine tosattan kırıp qalg`an oqıtıwshılar 3 shı topar ortasında xızmet ko`rsetedı.

Mektep xalıq ta`lımı ıshinde 1 toparg`a kırıwshı, tolıq ma`nılı do`retıwshı mug`allım sheshıwshı ku`sh esaplanadı.

Sabaqtın` bılım berıwdegı rolın sezgen ha`r bır pedagog shınıg`ıwg`a puxta tayarlanıp, tınmay ızlenıp, oqıtıwshı jan`a usılların jaratıp, mektep ta`lımın qollawg`a umtıladı. Usı jol menen 45 mınut sabaqtı jaqsı bır shıg`arma jan`alıq o`z oqıwshıları sanasına sın`dıredı. Bunday pıdayı ınsanlar shaxsıy do`retıwshılık qa`bıletı ha`m bay ta`jırıybesı menen ta`lim protsessın baytıwg`a mu`na`sıp u`les qosadı.

Oqıtıwshı arttırg`an ta`jırıybesın sabaq berıw protsessinde qollawı menen joqarı pedagogıkalıq ma`denıyatın` anıq sa`wlelendire bılıwı kerek. Bıraq ba`zı bır oqıtıwshılarda ısbılermenlik, sıyasıy bılım jetıspeydi. Ja`mıyet ma`denıyatı

bolmas eken, a`dep-ıkramlılıq ha`m bolmaydı. A`dep, ma`deniyat bolmasa, sotsial-ekonomikalıq, a`dep-ıkramlılıq nızamlarg`a a`mel qılmaydı, zamanago`y ılım-pa`n, tıykarınan, ta`lim rawajlanmaydı. Ma`deniyattı rawajlantırıw ja`miyetti ruwxıylıq ta`repinen jan`alawdın` o`lshemı. Sonday eken, zamanago`y ta`lim dızımının` payda bolıwında oqıtıwshının` professional ma`deniyatın` o`stırıw za`ru`r ruwxıylıq-ta`rbiyalıq a`hmıyetke iye.

Ta`lim-ta`rbiya protsessin insaniylastırıwdı pedagog ta`limnın` bo`legine aylantırıwda oqıtıwshı ruwxıylıq-a`dep-ıkramlıq ko`rınısı jetekshı orın tutadı. Oqıtıwshı xızmetinin` usı bag`darı, onın` pedagogikalıq bılım ha`m sheberlıgı menen birlesip barıwı lazım. Usı sebepli oqıtıwshılardı tayarlaw mazmunı olardı protsessional ma`deniyatı menen tıg`ız baylanıslı. Usı qa`siyetlerge erisıw ushin nelerge itibar berıw kerekW Bunın` ushin birinshiden, oqıtılıp atırg`an pa`nler atlarına ma`lim o`zgerisler kırıw, ekinshiden, olar mazmunın bayıtıw, u`shinshiden, oqıw predmeti ushin ajratılğ`an tayarlaw metodıkasın bayıtıw lazım.

Do`retıwshı oqıtıwshılar xızmetinde ulıwmalıq sonnan ibaratkı en` aldı menen olar :

- uzlıksız, tıg`ız pedagogikalıq xızmetke iye boladı, oqıtıw maqsetleri, mazmunı, forma, metod ha`m qurallarına o`z-ara baylanıslıg`ın ju`zege shıg`ara aladı ;

- bala ta`rbiyası rawajlanıw jolında shan`araq, mektep, ja`ma`a`tshılık xızmetlerin muwapıqlastırıp aladı, ja`ma`a`tshılık arasında mektep abroysın joqarılıwına umtıladı;

- balanın` ruwxılıq du`n`yası, onın` salamatlıg`ına barqulla itibar beredi, onı shan`araqlıq sharayatın jaqsı u`yrenedi, balanın` bılım imkanıyatların ha`m ta`limnın` ta`rbiyalıq ta`sırın oqıtıwshı na`tıyjeli qabil qılıwg`a tayar da`rejesin anıqlaydı. Oqıtıwshılar ja`ma`a`tının` ha`r bir ag`zasın o`z ten`leri sıyaqlı ko`re aladı;

- o`zleri oqıtatug`ın predmetlerdi ha`r ta`repleme ha`m tıykarlı ıyelewge umtıladı, olardı insaniylastıra aladı ha`m pa`nge en`gıze aladı ;

-ta`lim-ta`rbiya protsessinde ken` tarqalg`an alding`ı pedagogikalıq texnologiyalardı qollaydı;

-o`zlerinin` pedagogikalıq xızmetleri na`tıyjelerin ha`m ka`sıpleseleri ta`jiriybelerin kırıkalıq qarasınan bahalay aladı;

-ta`lim-ta`rbiya protsessı ushın za`ru`r bolg`an materiallıq, ruwxıyılıq, ppsıxologiyalıq, gıgıenalıq ha`m estetikalıtsq sha`rt-sharayatlar jaratıw ustinde tınmay g`amqorlıq qıladı ha`m basqa.

Sonnan ko`rınıp turıptı, do`retiwshı oqıtıwshılar o`z xızmetinin` paydalı na`tıyjelerge pedagogikalıq texnologiyası erise almaydı, joqarıda sanalg`an ısı bag`dardarı qıyın bolıp, olardı turlı qıylı alding`ı pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıwdı talap qıladı.

Alding`ı pedagogikalıq ta`jiriybe ko`rsetedi, to`mendegı faktorlar ta`lim protsessinde jan`a pedagogikalıq texnologiyalardı qollawg`a tıykar jarata aladıU`

1- oqıw materialların ta`lim protsessine kırıgızılgen ha`r bır jan`alıq mzmunına mas ta`rıizde ta`jiriybe berılıwın ta`mıynlew;

2-ta`lim protsessın ta`lim tarawları maqsetine boysındırıw ha`m ta`limde maqsetler ten`lígın ta`mıynlew;

3- taraw boyınsha oqıwshılarda payda bolatug`ın ko`nıkpe ha`m eplılıklerdın` anıq da`rejelerin ha`mde na`tıyjeni bahalaw ısılerin tıykarg`ı parametler boyınsha ısılep shıg`ıw.

H'a`zırgı ku`nnın' talabına say, oqıwshılarg`a ta`lim-ta`rbiya berıwde oqıtıushı pedagogikalıq ta`rbiyanın' aldına u`leken wazıypalar qoyılmaqta.

Demek oqıtıwshı pedagog orınlaw ushın qanday insanıyılıq pa`zlıyletlerge ıye bolıw kerek.

Bırınshıden-zamanago'y milliy ha`m ma`deniy turmıstı teren' tu`sınıw.

Ekınshı -Du`n`ya ha`m insan haqqında bılımler dızımın teren' ha`m ken' tu'rde anıqlap barıw kerek.

U`shınshı-komp`yuter ha`m basqa da texnikalın' qurallardan qalay paydalanıwdı bılıwı kerek.

To'rtinshi-Respublikada ta'lim-ta'rbiya, onı basqariw haqqında u'lken tu'siniklerge iye bolıw kerek.

Besınshı-oqıwshılarg`a o'z pa`nı boyınsha ta'lim berıwde jan'a pedagogikalıq texnologiya elementlerin qollap-quwatlaw kerek.

Altınshı-sabaqtın' sapasın jaqsılaw.

Jetınshı-oqıwshılarg`a erkin pikirlerin aytıwg`a sharayat jaratıw.

Segızınshı-oqıwshılardıń sabaqqa bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın arttırıwg`a erisıw.

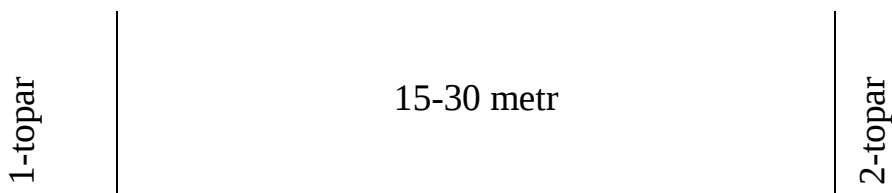
«Aq terek pe, ko`k terek» oyun qosıg`ın tallaw jolı

«Aq terek pe, ko`k terek» oyun-qosıg`ı balalardıń en` su`yıklı ha`m kewillı oyun-qosıqlarının` bırı. Onı bilmeytugin bala shende-shen bolsa kerek. Bul oyun-qosıg`ın u'lken ha`m mektepke tayarlaw toparı balalarına u`yretıwge boladı.

Qosıqtın` so`zın belgili shayır T.Ma`tmuratov, al namasın kompozitor S.Palwanov jazg`an.

Oyındı o`tkerıwdın` usılı.

Oyında oyınshılar eki ta`repke tendey bolıp bo`linedı. Aralıg`ı 10-30 metrdey jerge bir-bırine qarama-qarsı turadı.

Bir qatar bolıp dızılısıp turadı. Ta`rbiyashının` aytıwı boyınsha, oyındı baslag`an ta`reptın` balaları ha`mmesın birge qosılıp ekinshı ta`reptın` balalarına esıttırıp:

Ak terek pe, ko`k terek,

Bızden sizge kım kerek-deydi.

II topar: Aydın-aydın jol kerek,

Sheber-sheber qol kerek,

Kım a`depli ta`rtıplı ,

Bolsa bızge sol kerek, deydi.

Bul qosıq aytıp bolıwdan bır balanın` atın shaqıradı. Bırınshı topardın` atın shaqırğ`an balası juwırıp barıp, ekinshı topardın` uslasıp turg`an qolların jazdırsa, qolı jazdırılğ`an balanı o`zı menen toparına ertıp alıp qaytadı, al eger qolın u`ze almasa, onda o`zı sol toparg`a qosılıp qaladı. Oyıgn usılay etıp gezek penen qaytalanadı. Oyun aqırında qaysı topar oyınshıları ko`p bolsa, sol topar jen`iske erisken bolıp esaplanadı.

Oyınının` tıykarg`ı maqseti-balalardın` tıl o`sırıwın ta`rbıyalaw, soraw ha`m juwap berıwge shınıqtırıw, bır-bırının` jaqsı ta`replerin ko`rsete bılıwge, doslıq sezimlerin bekkemlewge qaratılğ`an.

«Aq terek pe, ko`k terek» oyun qosıg`ın naması menen de qosılıp oynap atqarıwğ`a boladı. Bul usılda da`slep muzıka sabag`ında qosıg`ın u`yretıp aling`annan son`, o`tkerıwge boladı.

II usılda oyındı o`tkerıw.

Kerekli qurallar: qosıqtın` notası ha`m saz aspaı fortepiano.

Qatnasıwshılar. I topar ha`m II topar ushın ha`r qaysısı 10-10 baladan.

**Oyınının` maqseti:** Balalardı qosıq aytıwğ`a, oyun oynawğ`a, onnan zawıqlana bılıwge, bır-bırın tın`lawğ`a u`yretıw, so`zlerdı anıq aytıwğ`a, seslerdı durıs ıntonatsıyalawğ`a shınıqtırıwğ`a bag`darlang`an.

**Metodikalıq ko`rsetpe.** Daslep qosıqtın` melodyasın frazalarg`a bo`lıp uyretılıp alınadı. Son` akkomponement penen tolıq atqarıladı. Ba`rı tegıs u`yrenıp bolg`annan son`, I toparg`a bo`lek, II toparg`a bo`lek o`zlerının` partıyaların aytıra baslaydı. Qosıq tolıq u`yrenılıp bolg`annan son`, oyını menen atkarıwğ`a boladı.

Endı, muzıkalı oyun qosıg`ın o`tkerıwde S.Palwanovtın` jazg`an namasınan paydalanamız.⁶²

«Aq terekpe, ko`k terek» qosıg`ının` diapozonı: re-sı «Sol`-major» tonlıg`ında jazılğ`an bolıp gıltte fa # belgısı bar. 2/4 o`lshemge iye qosıqtın` tempı tez-Allegro.

⁶² Amanıyazov G`. «Kelın` birge qosıq aytayıq» N. «Bılım» 1994 203-bet

Bul qosıqtı atqarıw mektepke shekemgi balalar ushın (6-7 jas) onsha qıyınshılıqlar tuwdırmaydı. Sebeбі qosıq naması balalarg`a jen`ıl, tez eslep qalıwg`a qolaylı, diapozonıda seksta aralıg`ındag`ı seslerdı o`z ishıne alıp, ha`wıjlı naqırat joq. Tıykarınan qosıqtı atqarıwg`a balalardan ko`rkem obrazg`a tu`sıp, dramalıq tu`rde soraw-juwap bere alıwdı sheber atqarıwdı, muzıkag`a say o`zlerin de kewıllı ha`reketler jasawın talap etiledı. Ulıwma alg`anda bul oyın-qosıg`ın balalar baqshasının` ku`ndelikli turmısında da muzıkalı sabaqlarda da, bayram erteliklerin de ken`nen qollana berıwge boladı.

AQ TEREKPE-KO'K TEREK

S Matmuratov so'zi

G' Amaniyazov muzi'kasi'

Allegro

Ақ те-рек пе көк те-рек,

Бас-дан бас-ға ким ке-рек, Та-за-лық-лы тәр-тип-ли

Ар- тық ты

бе-риң биз-ге хей бе-риң биз-ге Ар-тық-ты

Ақ-те-рек-пе көк те-рек,

хәммеси

Биз-ден сиз-ге ким ке-рек Ай-дын, ай-дын жол ке-рек

«Man'lay shertpek»

Balalar muzika fol'kloridan o'rin olgan milliy o'yin-qosqlarining biri «Man'lay shertpek». «Man'lay shertpek» o'yin-qosig'i mektepke shekemgi tayarlaw topari balalari ushın arnalg'an. Bul o'yin da balalar aorasında ju'da ken'nen taralıp, ha'zirgi waqıtta da o'z qunin jog'altqanı joq. Man'lay shertpek o'yinına arnap belgili shayir O'zbekstan qaharmanı I.Yusupov qosiq qatarların, al kompozitor S.Palwanov namasın jazg'an⁶³.

O'yninın maqseti. Balalardı tapqırlıqqa sezgir bolıwǵa ja'rdemlesedi.

Kerekli qurallar: sho'p, «Man'lay shertpek» qosig'inın notası, saz a'spabı fortepiano. Bul o'yin-qosig'in eki usılda o'tkeriwge boladı.

I usıldag'i o'yninın barısı: O'ynishılar eki ta'repke bo'linedi. Eki ta'reptın arasındag'i qashıqlıq 10-12 metr bolıp, olar bir-bırine qarama-qarsı tuwrısızıq sızılıp, eki sızıq qarsı boyına eki topar jaylasadı.

⁶³ Qosiq-muzika sabaqlıg'i 7-kl. S.Palwanov, S.Tajetdinov N. 2000 76-bet.

Sho`p jasırıw arqalı oyında kım baslawı kerekligı sheshiledı. Bırınshı oyındı baslag`an ta`reptın` basshısı, ekinshı ta`reptın` oyınshısının` artınan kelıp, onın` ko`zın basıp turıp o`zının` ta`repindegı bir oyun shını basqa birewdın` atı menen shaqıradı ha`m shaqırılğ`an oyınshı ko`zı basılıp turg`an oyınshının` man`layına shertıp ornına baradı. Ko`zın ashqannan keyın kımın` shertkenın aytıwı kerek, eger kımın` shertkenın tapsa ol tutqıng`a alınadı. Ha`r bir oyınshı bir birewden barg`annan son oyun tamamlanadı.

Oyının` qag`ıydası

- 1.Kımın` shertkenın sıbırlap aytıwg`a bolmaydı.
- 2.Manlayg`a qattı shertıw qadag`an etiledı.

II usıldag`ı oyının` barısı. Bunda ortag`a bir balanı alıp onın` ko`zın ekinshı bir qatnasıwshı qolları menen basıp otıradı. Otırg`an balalarg`a ha`r qıylı qızıqlı atlar qoyıladı. Sol at penen bir balanı yamasa qızdı shaqıradı ha`m sol shaqırılğ`an bala ko`zı basılğ`an balanın` man`layına bildirmesten kelıp shertıp ha`m ornına bildirmey barıp otırıw kerek. Man`layg`a shertken bala ornına barıp otıraman degenshe, qalg`an otırg`an balalar «ayna-taraq, silkın bıraq» dep baqırısıp, jer sıypalap otıradı. Son` ko`zın ashqanda man`layınan shertıp ketken balanı tabıwı kerek.

**III-usılda muzıka menen atqarılátug`ın oyın-qosıq.** Qosıqtın` diapozonı: re¹-re². 6-7 jastag`ı topar balalarına sa`ykes keledı.

**Oyın qosıg`ının` bag`darlamalıq mazmunı.** Balalardı ha`r qıylı bıyıklıktegı seslerdı joqarıg`a ha`m to`menge taza intonatsıyalawg`a shınıqtırıw. Dawıslı ha`m dawıssız seslerdı anıq, taza aytıwg`a u`yretıw. Allegro (tez) tempinde segızlık ha`m on altılıq sozımılıqtag`ı notalardan so`zlerın naqma-naq, durıs ayta bılıwge bag`darlang`an.

**Metodıkalıq ko`rsetpe.** Da`slep qosıqtı tek bir melodıyanın` atqarılıwında frazalarg`a bo`lıp u`yretiledı, al son`ınan tolıq akkomponementı menen atqarılıp u`yretiledı. Qaysı qatarlar 2 ret ta`kırаланatug`ın ko`rsetıp beriledı. Qosıqtın` a`debiy tekstı yadqa u`yretiledı. Qosıqtın` kupletı menen naqıratının` aytılw o`zgeshelıgı tolıq, turaqlı tu`rde o`zlestıriledı. Balalarda rıtm sezıwdı

rawajlandırıw ushın, oqıtıwshı, balalarg`a qol shappatlaw menen qosıqtın` rıtmikalıq su`wretlewshı u`yretıp baradı.

**Oyının` barısı.** Qosıqtın` kırısw bo`lını atqarılğ`an waqıtta, ortada ko`zdi basıwshı ha`m man`layı shertiletug`ın bala qaladı.

Al, qalg`an balalar otırg`an ornında mına qosıq qatarların atqaradı.

I kupletten son`, dawısqa pauza berılıp, tek fortepiano partıyası atkarılğ`anda, ko`zın basıp otırg`an balalar bır balanı jasırıp qoyg`an atı boyınsha shaqıradı.

«Man`lay shertpek» oyın-qosıg`ın joqarıdag`ı usıllar boyınsha muzıkalı sabaqlarda bayram erteliklerinde fol`klorlıq oyın sıpatında ha`m de balalardıń bos waqtın kewıllı o`tkerıwde paydalanıwg`a boladı.

Kosıqtın` naması ju`da` kewıllı ha`m oying`a qolaylı. Sonday-aq balalardıń atqarıwı ushın da, yadlawı ushın da jen`ıl berılgen. Ja`ma`a`t bolıp birge qosıq aytıp, oynaw ko`plegen ta`rbıyalıq wazıypalardı sheshıwge ko`meklesedı.

Solay etıp, bılımlendırıwde integratsıyanı a`melge asırıw, ha`m ekanomıkalıq jaqtan, ha`m pedagogıkalıq jaqtan, gıgıenalıq ha`m fıziologıyalıq jaqtan a`hmıyetlı dep esaplaymız. Mısalı, «Ta`bıyat tanıw» «A`depnama» kıbı oqıw predmetlerın «Muzıka» predmetinde, al «Oqıw», «Ana tılı» oqıw predmetlerın o`z ara birpu`tin uyg`ınlastırıw ju`zege keledı

Rus klaslari'nda muzi'ka pa'ni bag'darlamasi' to'mendegishe.

Рабочая программа по музыке 6 класс

Данная рабочая программа разработана на основе 3-го издания авторской программы Кабалевского Д.Б. «Музыка». (Программы общеобразовательных учреждений. Музыка: 1-8 классы. – Москва: Просвещение, 2006 год)

Программа рассчитана на 34 часа в год по 1 часу в неделю.

В современных условиях социально-культурного развития общества главной задачей школы становится воспитание растущего человека как культурно-исторического субъекта, способного к творческому саморазвитию, саморегуляции и самореализации.

Данная программа отвечает цели разностороннего развития личности учащегося, обеспечивает усиление эмоционально-нравственного, воспитательного воздействия музыки.

Данная программа разработана на основе общедидактических принципов научности, систематичности и доступности, связи обучения с жизнью, наглядности, а также принципов художественной дидактики:

- целостности, сходства и различия (Д.Б.Кабалевский, Н.А.Терентьева)
- интереса, увлеченности, изучения музыки как живого искусства (Д.Б. Кабалевский, Э.Б.Абдулин)
- интонационности, ассоциативности и вариантности, образности, разного и своеобразного (Л.В.Горюнова)

Формой контроля является устный опрос.

Учебно-тематический план.

№	Наименование разделов	Кол-во часов
1	«Преобразующая сила музыки»	16
2	« В чем сила музыки?»	18
Резерв		
Итого		34

Содержание изучаемых разделов

1. «Преобразующая сила музыки»

Воздействие музыкальных произведений на жизнь человека, его характер, его отношение к жизни. Воздействие на человека классической музыки. Воздействие музыкальных инструментов на слушателя.

2. « В чем сила музыки?»

Роль музыки в жизни общества на примерах произведений композитора разных стран и эпох.

II-Bap VI-klass muzi'ka sabaqlari'nda qosi'qti' u'yretiw usi'llari'.

6-klass oqi'wshi'lari'na minezleme

Mutatsiya yer balalarda 12-13 jasta baslanadi'. Bul da'wir jas wo'spirimlerge qi'yi'n boli'p organizmde uli'wmali'q o'zgerisler payda boladi'. Wolar wo'zlerin u'lken adamday sezip wo'zlerin ko'rsetkisi keledi. Woqi'wshi'lardi'n` psixi-fizeologiyali'q jaqtan rawajlani'w o'zgeshelikleri muzi'ka sabag'i'nda bilinedi. A'sirese vokal xor tarawi'nda ani'q bilinedi. Sebebi bul da'wirde mutatsiya boli'p o'tedi. Bunda yen` birinshi kegirdek o'sip dawi's, tu'teksheleri, til, juqa tkanlar o'zgeredi. Kegirdek bul dawi's shi'g'ari'wshi' organ bolip esaplanadi'. Mutatsiya da'wirine shekem ul balalar ha'm qiz balalardi'n` dawi'slari' ju'da` uqsas boli'p keledi. Al biraq mutatsiya da'wirinde balalardi'n` kegirdegi bir yari'm, eki ese o'sedi. Bunday waqi'tta balalardi'n` qosi'q ayti'wg'a zawqi' bolmaydi', al qi'zlardi'n` kegirdegi yer balalardikine qarag`anda u'shten bir uzi'ni'na o'sip ha'm dawi's baylani'slari' bir-yarim eki esege o'sip, bunda dawi's irilenip, dawi'sti'n` to'menlewine ali'p keledi. Balalar bunday o'zgeriske birden u'yrenisip kete almaydi', a'sirese olar joqarg'i' notalardi' qi'yi'nlaw aladi'.

Mutatsiya da'wirinde kegirdek o'siwimen qoymay dawi's qatarlari'ni'n` qi'zari'p, awi'ri'w tuwdi'radi', tamaqti'n` yeki sheti iskennin ko'riwge boladi'. Diapazon qi'sqaradi', joqari' notag'a dawi'slari' jetpeydi.

Al qi'zlarda bolsa mutatsiya ayi'ri'm waqi'tlari a'ste, eselpesiz o'tedi sol ushi'n da dawi's rejimleri saqlani'p qali'ni'wi mu'mkin.

Oqitiwshi soni yadta saqlaw tiyis, mutatsiya ha'r balada ha'r tu'rli o'tiwi mu'mkin, birewlerde tinish, al birewlerde ala burqanli o'tiwi mu'mkin. Bul eki jag`dayda da dawis rejimlerin saqlag`an duris boladi.

Oqitiwshi balalardin` mutatsiya da'wirin esapqa ala otirip olar menen jeke (individual) tu'rde jumislar alip bariwi tiyis, yag`niy jen`il, atqariwg'a qolayli diapazondag'i qosiqlardi u'yrengenleri duris boladi. al keyingi izertlewlerdin` juwmag`ina qarag`anda mutatsiya da'wirinde oqi'wshilarg'a u'plep shertetin

a`sbaplarda oynaw usinis etiledi, sebebi qosiq aytiw texnikasindag`i dem aliw menen muzika a`sbabinda u`plep shertiwde alinatin dem aliwlar uqsas boladi. bunday usilda balalar qosiq ayta almaytin jag`dayda qollaniwg`a boladi.

Bul da`wirde muzikanin` adam o`mirindegi roli ha`m onin` basqa pa`nler menen baylanisi haqqinda so`z etiwge boladi. 6-klassta a`yyemgi du`n`ya tariyxi o`tileti. Oqiwliqtin` mazmuni o`z ishine bir neshe da`wirdi aladi. A`yyemgi a`sirde jasag`an xaliqlardan xristian dininin` payda boliwina shekem, Rim isperiyasinin` qulawi, oqiwliqta arnawli muzika haqqinda aytilmag`anlig`i menen mug`allim misal retinde a`yyemgi greklerdin` an`izlarinda, muizkanin` o`mir menen baylanisqanin` ko`riwge boladi. Muzika adam o`mirinin` ha`r tu`rli payitlarinda olanip ko`riw kerek, quwanish, qayg`i, miynette, uris kezinde de, bayramlarda da adamnin` jan azig`i bolg`an. Usi kitaptin` birinshi bo`liminde a`yyemgi iskusstvanin` rawajlaniwi haqqinda qisqasha aytilip o`tilgen. Bunda un`gir taslardan tabilg`an su`wretlerge qarap iskusstvanin` budan q0 min` jillar burin payda bolg`anin biliwge boladi.

6-klass oqi`wshi`lari`na ti`n`latqani`mi`zda o`zbek ha`m qaraqalpaq klassik muzi`ka shi`g`armalar menen tani`sti`rami`z. Sonday-aq shet el muzi`kasi`nan da ayti`p o`temiz. Bul jasta mutatsiya da`wirinin` boli`p o`tiwine baylani`sli` ko`binese nama tin`latip ha`m sol shig`armalardag`i a`sbaplari menen de tanistirip o`temiz ha`m namalardi shertip ko`rsetemiz.

Solay etip 6-klassta muzika ma`deniyati sabag`i o`tiwde oqitiwshi jan-jaqli xabarlar menen ta`miynleniwi tiyis.

2.1. Klaster metodi tykarındag`ı sabaq jobası:

I. O`tiletug`ın tema: Duwtar saz a`spabı

II. Muzika tın`law: “Muxa`lles” sazi “Mın` tu`men” “Qalxalı”

Sabaqtin` maqseti: Muzika sabag`ında du`n`ya-ju`zlik klassikalıq namalardi tanistırıw menen bir qatarda, o`zımızdın` milliy mıyrasımız, milliy ma`deniyatımızdı, ko`rkem-o`nerımızdı, sonday-aq, ata-babamızdan jetıp kelgen saz-a`spab duwtar haqqında bılım berıw bolıp wazıypamız bolıp tabıladı.

Oqıwshılarg`a saz-a`spab tuwralı so`z etip sonın` menen bir qatarda awız-ekı da`stu`rlı xalıq nama qosıqların ha`m tariyxımızdı tanıstıramız. Duwtar saz-a`spabı tuwralı bılımlerın bekkemlew ushın baylanıstırıw metodu qollananamız.

Sabaqtın` mazmunı: taxtag`a yamasa u`lken betke, plaktatqa tıykarg`ı so`zdi jazamız. Tıykarg`ı so`z “Duwtar”

Oqıwshılar usı temaga tıyısılı bolg`an so`zlerdi ha`m ga`plerdi jazıwı kerek.

Klaster du`zıwdın` tıykargı qag`ıydaların oqıwshılarg`a tu`sındıremız.

1. Yadın`ızg`a ne kelse, barlıg`ın jazın`. Bul pıkırlerdın` sapasın oylap otırmay, olardı qurı jazıw kerek.

2. Ajratılğ`an waqıt tamam bolg`anınsha jazıwdı toqtatpan`.

3. Qoldan kelgenshe ko`plew baylanıstı du`zın`.

4. Tu`sınıkler ha`m ideyalar arasında tuwrı keletug`ın baylanıstı ornatin`.

5. Qoldan kelgenshe ideyalar variantların jazıwg`a ha`reket etin`.

I. Muzıka tın`law: xalıq sazları «Muha`lles» “Mın` tu`men” “Qalhalı”

II. Qosıq u`yrenıw: “Duwtarım menin`” H.Turdıqulov naması

O.Xojaniyazov so`zı

Muzıka sabag`ın na`wbettegi iskerlik oyın texnologıyası tıykarında oqıtıp baramız.

Muzıka ha`m saz-a`spablar

Muzıkalıq saz-a`spablar ha`r qıylı tembrdegi seslerge iye. Dawıs sesleri tıykarınan adamnın` ahwalın, sezımlerın, ta`shıwıshlerin jetkerıwde xızmet etedi, al saz-a`spablardıń sesleri, adam dawısının` dawamı esapanıp, ha`r qıylı sezımlerdi, obrazlardıelede teren` etip su`wretley aladı, sonın` menen bir qatarda ta`bıyat qubılısların, qanday-da bir waqıyalardı sheberlik penen jetkerıp bere aladı.

Oyınshılar, ta`bıyat ko`rınislerının` ha`m basqada kartınadag`ı ko`rınisler menen tanısıp, usı kartınadag`ı ko`rınislerdi saz-a`spablar arqalı ta`rıplep berin` degen tapsırma aladı. Komandalar bir-bırın talıqlaydı.

«Saz-a`spabtı' tabı'w»

Ha`r bir komandag`a saz-a`spabtın` atı ko`rsetilgen kartochkalar beriledi. Olar usı a`spabqa tıyışlı mag`lıwmatlardı jazıp shıg`adı. Bır komanda o`zının` jazg`an mag`lıwmatların oqıydı, ekinshı komanda usı mag`lıwmatlar arqalı saz-a`spabtı tabıwı kerek.

II-etap Sabaqqa juwmaq jasaw

To`reshler-I-etap-5 ball 1-10 ball 2-10 ball, 3-5 ball sistemasında bahalang`an juwmaqlawshı balların dag`azalaydı. Mug`allım oyın protsessın analizleydı, ha`r bır oqıwshının` minez-qulıqına, aktivligine baha berıp jarıstı juwmaqlaydı.

To`reshler o`z-ara ma`sla`ha`t o`tkerıw waqtında komandalarg`a du`zgen krossvordtı sheshıw ushın berıwge boladı.

Respublikamızda ja`mıyettın` materiallıq ha`m ruwxıy ma`denıyatı artıp, o`sıp kıyatırğ`an jas a`wladtı ta`rbıyalaw jumıslarına da juwapkershilik penen ıtıbar barg`an sayın talap etilmekte.

Muzıka sabag`ı bag`darlamasına, o`tiletug`ın basqa pa`nlerıdın` bag`darlamasına sa`ykeslendirıp bag`darlama du`zıw, yag`nıy «Oqıw» pa`nindegi buwınlap oqıwda muzıkalıq takt ishindegi notalarg`a bo`lınıp jazılğ`an buwınlardı ses ba`lentlılıgı menen, dıktıyıanı qollag`an halda berilgen qosıqlardı u`yretıw. «A`depnama» pa`nindegi temalarg`a o`tiletug`ın sa`nelerge sa`ykeslendirıp, a`deplılıkke u`ndewshı qosıqlardı u`yretıw, «Ta`bıyat tanıw» pa`nindegi ma`wsımgerge sa`ykeslendirıp qosıqlar kırgızıw, «Matematika» pa`ninde «Ong`a shekemgi sanlar» temasın o`tetug`ın sa`nenge tuwrılup, «Kel sanayıq balalar» «A`welemen-du`welemen» h.t.b. sanaq qosıqlardı, «Dene ta`rbıyası» pa`nine bolsa «Su`yemen fızkulturanı» «Bız kewıllı balalarmız» «Qasharman top» «Arqan tartıs» qosıqların baylanıstırıp o`tıw jaqsı na`tıyjeler beredi. İntegratsıyanın` qaysı bır da`rejesin bolsada sabaq barısında qollaw na`tıyjesinde oqıwshının` waqtı ha`m ku`shı u`nemlenedi, onın` bılıw imkanıyatları ken`eyedi.

Mısalı «Dene ta`rbıyası» pa`nı menen baylanıstırıp rejelestırıw.

Bul wazıypanı orınlaw ma`denıyat ha`m sport tarawında u`yrenıw ha`m u`yretıw jumısları menen shug`ıllanıw atırğ`an qa`nıygelerge de tıyışlı. Sebeбі muzıkalıq

ta'lim ha'm dene ta'rbiyasi qa'niygeliklerinde ekewine birdey tıyslı «Muzıkalı ritmika» pa'ni oqıtıladı. Bul bag'dar boyınsha ma'lim da'rejede bag'darlamalar du'zılıp, ta'jırybeler toplanıp kelmekte. Bıraq usı ku'nge shekem ritmik milliy ha'reketlerdin' u'yretiw usılların o'zinde ja'mlegen milliy bag'darda qollanba jaratılmadı. Bul kemshılıktı saplastırıp, ele de bayıtıp barıw maqsetinde, jas oqıwshılarg'a ja'rdemshı sıpatında bul pıtkerıw qa'nıgelik jumısım tayar qollanba boladı dep oylayman.

Muzıkalı-ritimli milliy ha'reketler arqalı ta'rbiya, jaslardı teoriyalıq ha'm a'meliy bilim menen qurallandırıp, oqıwshılarg'a muzıkalı-ritmikanın' tıykarın tu'sındıremız.

Muzıkalı-ritmikalıq milliy ha'reketlerdin' maqseti'

A) Oqıwshılarg'a muzıka bılıminın' sırların u'yreniw, mekteptegi ha'r qıylı muzıka menen alıp barılatug'ın sabaqların o'tıwde, oqıwshılarg'a muzıka bılıminın' a'pıwayı sırların u'yretiw.

B) Muzıkanı qabıllawdı oqıwshılarg'a u'yretiw, onın' mazmunın ha'rekette ko'rsetıp bılıw, qozg'alis is ha'reket ta'jırybelerın, muzıkalıq bılımlerın jetılistırıp ha'm bekkemlew.

V) Kombinatsiyalardı du'zıw ha'm shınıg'ıwlarıdı orınlawda oqıwshılarg'a pedagogikalıq ko'nlıkpelerdı sın'dırıw, muzıkalı-ritmikalıq ta'rbiyanın' tıykarıg'ı quralları bolıp oyın ha'reketlerı, ritmikalıq shınıg'ıwlar, muzıkalı ha'm ko'rkem gimnastikalıq shınıg'ıwlar esaplanadı.

Ritmikanın' milliy ha'reketler muzıkalıq ta'rbiya berıwshı pa'nler qatarında ornı o'z aldına gırewlı. Ritmika, balalar muzıka ta'rbiyasi, muzıkanı tın'lawg'a dıqqattı bir jerge toplawg'a u'yreledi. Balalardın' denı saw bolıp rawajlanıwına ritmikalıq shınıg'ıwlardın' xızmetı og'ada ullı. Ritmikalıq shınıg'ıwlar ha'reketi ta'jırybe ko'nlıkpelerı, muskulları shınıg'adı, dem alıw, qan aylanıw sistemasına unamlı ta'sır jasaydı. Ritmika menen shug'ıllanıw tıykarınan pa'n teoriyasın o'zlestırıwge ja'rdem beredi. Balanın' muzıkalıq qa'biletınin' payda bolıwına estetikalıq ha'm dene rawajlanıwında muzıkalı oyın u'lken a'hmıyetke iye. Muzıkanın' bunday tu'rlerı balalardın' ha'r ta'repleme o'sıp jetılısıwına bir

qansha ja`rdem beredi. Birinshiden, muzika arqalı oqıw, ritmli muzikanı este saqlaw uqıbı jaqsı rawajlandıradı. Ekinshiden, muzika menen oyın oynaw ha`reketi balalarg`a shaqqanlıq, sezgırlık ha`reketshen` sezimleri rawajlanıp, denesi shınıqtırıladı, gewdenin` tuwrı o` sıwıne u`lken ja`rdem beredi. u`shinshiden, muzika shıg`armaları talabalarda emotsional` kewıl xoshlıqlar payda etıp o`zıne ta`n obraz jaratadı. Muzikalı-ritmikalıq ta`rbiya pa`nı boyınsha ma`mleketlik ta`lim olar jo`nelisi boyınsha talabalarg`a teren` teoriyalıq ha`m a`meliy bılım, ko`nlikpe ha`mde bolajaq pedagogikalıq xızmeti ha`m ka`sıp o`neri ushın za`ru`r bolg`an ta`jriybelerdi beriw na`zerde tutıladı.

Muzika pa`nının` tıykarğ`ı maqseti-muzika haqqında tu`sınık beriw, muzikanın` mazmunı, rawajlanıwı ha`m du`zılısı haqqında mag`lıwmat beriw. Muzikalıq shıg`armanın` ritm tempine qosıp qıymıl-ha`reketlerde a`pıwayı tu`rlerin u`yretiw. Sonın` menen birge balalarg`a arnalg`an nama shıg`armaları ha`m onın` tu`rleri menen tanıstırıp oying`a bolatug`ın nama shıg`armaların aytıp ko`rsetıp tu`sınık beriw. Repertuar tan`law.

Oyın texnologiyaları tıykarı`nda qosı`qtı` u`yretiw usı`lları`

Oyınlı texnologiyalardan paydalanıwdın` tıykarın oqıwshılardı aktivlestiriwshı ha`m jedellestiriwshı iskerlik sho`lkemlestiriledi.

Oyın alımlar ızertlewlerine qaray mıynet ha`m oqıw menen birgelikte iskerliktin` tıykarğ`ı tu`rlerinen biri bolıp esaplanadı. Psıxologlardın` pikirlerinshe oyınlı iskerliktin` psıxologiyalıq mexanizmleri shaxstın` o`zin ko`rsetiw, turmista o`z ornın turaqlastırıw, o`zin o`zı basqarıw, o`z mu`mkınshılıqlerin a`melge asırıwdın` fundamental talaplarına tayanadı.

Oyın ja`miyetlik ta`jriybelerdi o`zlestiriw ha`m qayta jaratıwg`a bag`darlang`an jag`dayda iskerlik tu`rı sıpatında belgilenedi ha`m onda shaxstın` o`z minez qulqın basqarıwdı qa`lıplestiredi ha`m jetilsedi.

Oyın do`retiwshenligi menen ajratılıp turadı. Oyın iskerlik sıpatında maqsetti belgilep alıw, jobalastırıw ha`m a`melge asırıw, na`tıyjelerdi

analızlewdi o`z ishine aladı ha`m bunda shaxs sub`ekt sıpatında o`z mu`mkınshılıkların tolıq a`melge asıradı. Oyunlı iskerlıktı motivatsıyalaw oyun harakterının` jarısıw sha`rtleri, shaxstın` o`zın ko`rsete alıwı, o`z mu`mkınshılıkların a`melge asırıw talapların qanaatlandırıwdan kelıp shıg`adı.

Protsess sıpatında oyun du`zılması (G.K.Selevkonın` ko`rsetıwınshe) to`mendegilerdi o`z ishine aladı:

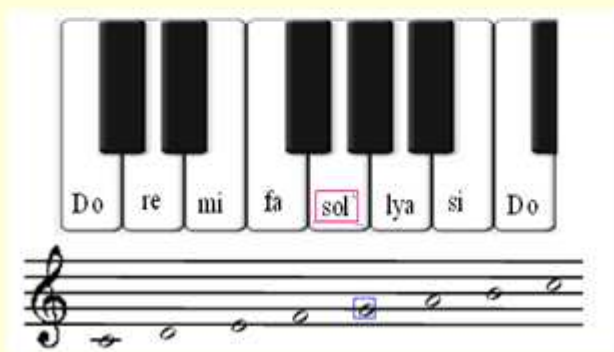
- Oynaw ushın aling`an roller.
 - Bul rollerdi orınlaw quralı bolg`an oyun ha`reketleri.
 - Predmetlerdi, yag`nıy haqıyqıy na`rselerdi sha`rtlı, oyun na`rselerin ornında qollanıw.
 - Oyında qatnasıwshılardıń real o`z ara qarım-qatnasları.
 - Oyında sha`rtlı tu`rde jaratılğ`an syujet (mazmun)-orınlaw tarawı.
- Oyin oynag`an waqtımızda bız bazı bır funksiýalardı orınlaymız.
- Kewıl ko`teriledi (qızıg`ıwshılıqtı oyatadı.
 - Kommunikativlik qarım-qatnastın` dialektikasın o`zlestiredi.
 - Oyunlı, terapevtlik, ha`r qıyınshılıqlardı jen`edi.
 - Oyun protsessinde minez qulıq o`zgeredi.
 - Milletler aralıq kommunikatsıya;

barlıq insanlar birgelikte ja`miyetlik ma`denıyat qa`dırıyatların o`zlestiredi.

Oyınnan tu`sınıklar, tema ha`m qa`te oqıw predmeti bo`lımın o`zlestırıwde oqıtıw metodi ha`m o`z betınshe texnologıya sıpatında paydalanadı. Oyun bılıw ha`m oyının` bır bo`lımı (kırıw, bekkemlew, shınıg`ıw qadag`alaw) tu`rında sho`lkemlestiredi.

Bul nota sawati'n soraw juwap menen
a'melge asi'rami'z

- Notalardi'n **piano** klavishine ha'm nota si'zi'g'i'na jazili'wi'n u'yretiw

Oyinlar ha'r tu'rli maqsetlerge bag'darlang'an boladı. Olar dıdaktikalıq, ta'rbiyalıq, iskerlıktı rawajlandırıwshı ha'm ja'mıyetlesıw maqsetlerinde qolanıladı.

Oyının` dıdaktikalıq maqsetı bılımler shen`berı, bılıw iskerlıgı, a`meliy iskerlıgında bılıw, a`det ha'm ko`nlıkpelerdı qollanıw, ulıwma bılımlendırıw a`det ha'm ko`nlıkpelerdı rawajlandırıw, mıynet uqıplılıg`ın rawajladırıwdı ken`eytıwge qaratılğ`an boladı. Oyının` ta'rbiyalıq maqsetı g'a`rezsızlıq, erkti ta'rbiyalaw, belgılı qatnasıq, ko`z qaraslar, ruwxıy, estetikalıq ha'm pıqırlerdı qa`lıplestırwdegı birge ıslesıwdı, kollektivizm, ja`maatke kırısp kete alıwdı kommunikatıvlıktı ta'rbiyalawg`a qaratılğ`an boladı.

Iskerlıktı rawajlandırıwshı oyunlar dıqqat, yad, tıl, oylaw, salıstırıu a`detı, uqsaslıqtı tabıw, qıyal, fantaziya, do`retıwshı uqıplılıq, empatiya, refleksiya, optimal sheshımdı taba alıw, oqıw iskerlıgın motivatsıyalawdı rawajlandırıw g`a qaratılğ`an.

Sabaq waqtında oyun formasında oyun usıların qollanıw to`mendegıshe boladı:

- Oqıwshılar aldında dıdaktikalıq maqset oyun wazıypası tu`rinde qoyıladı.
- Oyin iskerlıgı oyun qag`ıydalarına boysınadı.
- Oyin materialı onın` usılı sıpatında paydalanıladı.

-Oyin iskerligine jaris elementı qosıladı.Bul o`z gezeginde Dıdaktikalıq wazıypanı oying`a aylandıradı.

Pedagogikalıq oyunlar iskerlık tu`rı boyınsha to`mendegıshe boladı:

1.Fızıkalıq 2.Intellektual` 3.Mıynet tu`rı. 4.Ja`mıyetlık.

5.Psıxologıyalıq.

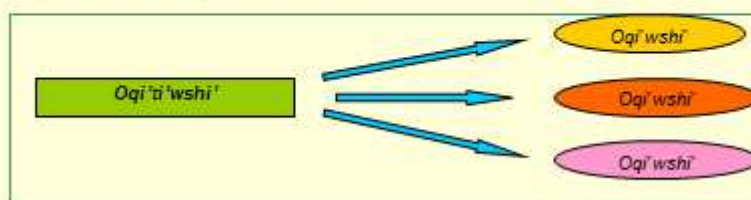
Oyin metodıkası boyınsha to`mendegıshe boladı:

1.Predmetlı. 2.Syujetlı. 3.Rollı. 4.Iskerlike baylanıslı. 5.Imıtatsıon.

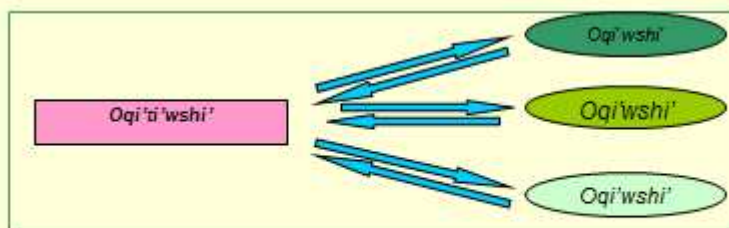
6.Dramatik.

Bala u`sh jasqa kelgende rollı oyındı o`zlestire aladı. Balanın` qıyalı ha`m sanası qa`lıplesedı. Mektepke shekemgı da`wırde oyun iskerligın o`zlestırıw na`tıyjesinde ja`mıyetke belgılı ha`m ja`mıyet arqalı bahalanıw iskerligine tayarlıg`ı qa`lıplesedı. Kışkı mektep jasındag`ı oyun texnologıyalarında usı da`wırdın balaları obrazg`a tez kırıp ketedı. Toparlı oyınlarda o`z betınshelılıgı artadı. Jas o`spırım da`wırinde o`zının o`z betınshe du`n`ya ko`z qarası ku`sheyedı, u`lkenler qatarına qosılıwg`a talpınadı. Ja`mıyet aldında o`zının gapın maqullatıwg`a urınadı.

• **Woqi'ti'wdi'n' passiv usi'li'**

Woqi'ti'wdi'n' interaktiv soraw-juwap usi'li'

Zamanago`y muzıka sabag`ın o`tkerıwde oqıtıwshının` sho`lkemlestiriwshilik izleniwi

Ha`zirgi da`wir talabı oqıwshıdan u`lken do`retiwshilik izleniwlerdi talap etedi. Oqıwshılar radio-televidenie, internet h.t.b. turmıstag`ı zamanago`y apparaturalar arqalı du`n`ya muzıkaları menen tanısıw mu`mkinshiliklerine iye.

Ha`zirgi waqıtta, ulıwma bilimlendiriw mektep oqıtıwshıları, sonın` ishinde muzıka oqıtıwshıları oqıwshılar menen islesiw ha`m olardı jan`a jollar menen oqıtıw, joqarı da`rejede za`ru`r ha`m a`hmiyetli ekenligin tu`sinedi. Sonın` ushında ta`jiriybeli oqıtıwshılardıń sabaqlarına kirip, olardan ja`rdem ha`m ma`sla`ha`t sorap, o`zinshe izleniw kerek. O`zinin` oqıwshılarının` do`retiwshilik o`siwine u`lken dıqqat bo`lip, bir sabag`ın ekinshi sabag`ınan qızıqlı etip, bir-birine uqsamag`an sabaqlardı alıp barıp, o`zinin` do`retiwshilik da`rejesin ko`rsetip ju`rgen oqıtıwshılarda bar.

Mısalı` Son`g`ı jıllar ishinde jan`a usılda, sabaq o`tiwde, bahalawlar na`tiyjesinde ulıwma bilimlendiriw mekteplerinde oqıtıwshılar, o`zlerinin` oqıwshıların muzıkalıq ta`rbiyalawda yag`nıy muzıkag`a degen qızıg`ıwshılıg`ın arttırıp, u`lken jetiskenliklerge erisip atır. Oqıtıwshılardıń sabaqtı qalay o`tip atırg`anlíg`ın, jaqsı belgili, qızıqlı materiallardı tayarlawın, jumıs barısında ha`r qanday metodlar, usıllar boyınsha alıp barıp atırg`anların, oqıwshılardı o`zlerine tarta biliwin, na`tiyjede olardıń muzıka sabag`ına degen qızıg`ıwshılıg`ının` artıp atırg`anlíg`ın sezemiz. Mısalı` Qosıq sabag`ındag`ı tema tu`sindiriw, u`yge tapsırmanı soraw, o`tilgenlerdi bekkemlew, oqıwshılardıń pa`nge bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın qa`liplestiriw muzıkalıq shıg`armalardı durıs tu`siniw, onı bahalap, qa`dirlewge u`yretiw, shınıg`ıwlar o`tkiziw ha`m xalıq qosıqlarındag`ı milliy ırğ`aqtı durıs qabıllay biliwge tarbiyalaw qusag`an a`piwayı ku`ndelikli jumısların jan`alap, jan`alıq endirip barıw kerek. Ma`selen bekitilgen klasslarda taza tema tu`sindiriwdi, oqıwshılardıń o`zlerine mu`mkinshilik berip, olardıń qızıg`ıwshılıg`ı na`tiyjesinde talqılawlar o`tkerip barıwımız kerek. Geyde

oqıwshılardıń o`zleri tan`lag`an teması bag`darlamadan tısqarı bolıp, qalg`an jag`daylarda, oqıtıwshı tuwrı jol tan`lawı kerek boladı. Mısalı` Bir oqıwshını alıp qarasaq, oqıwshı muzıka ma`deniyatının` jan`alıqları menen konkurs, festivallarg`a qızıg`ıp sorawlar beriwı mu`mkin, yamasa taza namalarg`a, kino muzıkalarına kewil bo`liwi mu`mkin. Muzıka sabag`ına oqıtıwshı o`zinin` ka`sibinin` mamanı, sazendelerdi mira`t etip, olar oqıwshılarg`a saz a`spablarınin` kelip shıg`ıwı ha`m qurılısı, sazlanıwı haqqında ayıp, jaqsı nama atqarıp taza temanı saz a`spabına baylanıstırıp ko`rsetiwı mu`mkin. Sebebi oqıwshılardıń oy-o`risinin` o`siwinde do`retiwshilik izleniwlerinin` rawajlanıwına ko`binese ko`rgizbeli qurallar ja`rdem beredi.

Arnawlı muzıkalıq tayarlıqqa iye mug`allimler g`ana oqıtıw protsessinde oqıwshılarg`a muzıka tariyxı, muzıka sawatlıg`ı, kompozitorlar ha`m atqarıwshılar haqqında mag`lıwmat berip, bilimlendiriw standartı jan`a pedagogikalıq texnologiya usılında, talap da`rejesindegi bilimlerde bere aladı.

Ha`r biristin` na`tiyjeli bolıwı ushın onı durıs jobalastırıp, wazıypalardı durıs anıqlap alıw za`ru`r. Bunın` ushın aldın-ala temalardıń materialların toplaı, sog`an kerekli ko`rgizbeli qurallardı tan`lay biliw kerek. Balalarg`a u`yretiwge tan`lang`an qosıqlardıń olardıń jas o`zgesheliklerine dawıs diapozonlarına tuwrı keliwi tiyis. 1999-jılı may ayında shıqqan ma`mleketlik standartına muwapıq du`zilgen «Muzıka ma`deniyatı» pa`ninin` bag`darlamasına tek u`yretiletug`ın qosıqlar, tan`lanatug`ın namalar muzıka sawatı ha`m muzıka a`debiyatı boyınsha temalar berilgen. Sol sebepli muzıka mug`allimi is jobaların du`zgende taza tema dep u`yretiletug`ın qosıqtın` atamasın g`ana qoyatug`ın bolsa, al endi jan`a bag`darlamag`a tiykarlang`an halda muzıka mug`allimi qosıq u`yretpesten aldın usı temalarg`a toqtap o`tiwi sha`rt.

Muzıka sabag`ın do`retiwshilik sho`lkemlestiriw jolların izlewde usılları ko`p, ol oqıtıwshının` uqıbına baylanıslı. Bunday izleniwlerdin` na`tiyjesi ulıwma mekteplerinde muzıka ta`rbiyasına ta`siri ku`shli boladı. u`yge tapsırmanı soraw usılın o`tkeriw qıyın bolıp keledi. Ayırım jag`daylarda oqıtıwshı, sabaqtın` basınan aqırına shekem sorap u`lgere almaydı, demek

oqıtıw protsessi tek sorawlar menen sheklenbeydi. Oqıw ta`rbiya protsessi birligin buzbastan ha`r bir oqıwshının` muzikalıq tabısların baqlap, bahalaw kerek.

Mısalı` Oqıtıwshı 2-3-sabaqtı o`tpesten burın qaysı oqıwshıdan qanday kemshiligi bar (ritm, sluxı, dawısı) ekenligin bilip, on-on bes oqıwshını birden taxtag`a shıg`arıp sabaqlıq rejeni buzbag`an halda bulardın` bilimin bir waqıtta bahalap baradı. Oqıtıwshı sabaq o`tiw protsessinde ha`r bir oqıwshının` muzıkag`a qızıg`ıwshılıg`ın, esitiw qa`biletin, dawısının` rawajlanıwın baqlap baradı. Usı bag`darda oqıwshılardı ha`r qıylı shınıg`ıwlar arqalı dawıs diapozonının` o`siwine, dem alıw usılların, esitiw qa`biletin kompleks tu`rinde ta`rbiyalap baradı. Ha`r klasstın` rawajlanıw jag`dayı ha`r qıylı boladı, sonın` ushın oqıtıwshı jeke bag`darda oqıwshılar menen islesiw usılların qa`liplestiriw kerek. Oqıtıwshı sabaqqa tayarlanıp atırg`anda oqıwshılar menen so`ylesiwdin` ha`r qıylı variantın ko`rip shıg`ıwı kerek, sebebi ha`r jerden sorawlar beredi, sog`an tayar bolıwı kerek.

Ekinshi tu`rdegi sorawlar, qanday da bir muzikalıq shıg`armalardın` belgilerin anıqlaydı ha`m uqsaslıqtı ayırmashılıqtı ha`m belgili shıg`armanı tiklew ushın mug`allim mısal sıpatında O`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstan respublikalarının` ma`mleketlik gimnlerin salıstırıp ko`rsetse boladı.

Bul jerde eki gimnnin` biri – birine u`nles usılda jazılğ`anın ko`riwge boladı.

Oqıwshılardın` janr mazmundag`ı tu`sinigin tekseriw ushın, qosıq yamasa marsh ekenligin tan`law ushın bir qansha belgisiz shıg`armalardı atqaradı.

Balanın` bilimin ha`m este saqlawın, durıs juwaplar alıwg`a mu`mkin bolg`an, sorawlar a`meliyatta qollanıladı.

Geypara mug`allimler ulıwma sabaq barısında mug`alim-jetekshi, al ha`r bir oqıwshı-aktiv qızıg`wshı, qatnasıwshı bolıp alıp baradı. Balalar bunda ha`r qıylı shıg`armalardı shın kewilden do`retiwshilik intası menen atqaradı. Bul oyın ha`reketleri o`zine isenbeytug`ın qorqaq, irkilip qala beretug`ın balalardı oqıtıwda effektli bolıp tabıladı. Bala bug`an qatnasıwshı ekenin sezgennen keyin,

usıg`an shekemgi ko`rsetpegen uqıplılıg`ın ko`rsetip ha`m jaqsı ha`reket ete baslaydı.

Balalar a`lbette bunday mug`allimlerin` sabaqlarına o`z ıqtıyarı menen baradı. A`lbette bular aldag`ı waqıtlarda ulıwma bilimlendiriw mekteplerinde zamanago`y muzikalıq ta`rbiyanın` en` baslı ma`seleleri bolıp qaladı.

Qosıq mug`allimleri o`zinin` ta`jiriybesin asırıw ushın belgili muzıkant pedagogların` stat`yaların, kitapların oqıp shıqsa maqsetke muwapıq boladı.

«Ha`r qıylı do`retiwshilik, oylap tabıwshılıq-bul o`tmishtegi mag`lıwmatlardı jan`asha ulıwmalastırıw bolıp tabıladı»-al balaların` do`retiwshilik uqıplılıg`ı, bular ha`rqıylı gu`rrin`, erteklerdi oylap tabıw ha`m ulıwmalastırıw jolları bolıp tabıladı dep jazdı B.Asaf`ev «Balaların` muzıka oy-o`risi haqqında» stat`yasında. Bizler usınday zamanago`y bag`darda is alıp barsaq maqsetke muwapıq bolar edi, yag`nıy birinshiden oqıwshılardıń muzıka bilimi artsa, al ekinshiden muzıkag`a degen emotsiyalıq qızıg`ıwshılıg`ı artadı.

Bir qosıqtı yamasa tın`lawg`a usınılatug`ın shıg`armanı jazılıw tariyxın, qosıqtın` xarakterin, mazmunın, dinamikalıq belgilerin, o`zgesheliklerin oqıwshılarg`a tolıq tu`sindirip beriw kerek.

Bu`gin «Kadrlar tayarlawdın' milliy da`stu'r» inde belgilengen wazıypalardı a`melge asırıw ushın tvorchestvolıq pedagogikag`a, do`retiwshi oqıtıwshıg`a za`ru'rlik ju'da` artıp barmaqta. A'jayıp mektep qurılıwı mu'mkin, biraq bulardıq ha`mmesi jeterli emes. Mektepke haqıyqıy pedagog, oqıtıwshı-shaxs kirip kelgende g`ana olar jan'alanadı, pedagogik teoriya ha`m tizimler, ko`rgizbeli qollanbalar ha`reketke keledi.

Do`retiwshilik pedagogik xızmet-bul insan shaxsın, onın' du'n`ya qarasın, isenimin, onın' minezin qa`liplestiriwge bag`darlang`an sheksiz ma`selelerdi sheshiw protsessi bolıp esaplanadı. Psixologik-pedagogik a`debiyatlarda pedagogik xızmet tu'rleri (ta`lim beriwshi, ta`rbiyalawshı, rawajlandırıwshı, izertlewshilik, sho'lkemlestiriwshilik, kommunikativ x.t.b.) qatar faktorlar ta`repinen izertleniwler qılınğ`an. Sonın' menen birgelikte pedagogik xızmet

turaqli o'zgeriwshen', jan'alanıwshı, rawajlang'ıshlıg'ı menen ajıralıp turadı, og'an sotsiallıq buyırtpa u'zliksiz ta'sir ko'rsetedi.

Oqıw-ta'rbıyalıq protsessti aldın'g'ı pedagogik texnologiyalar menen ta'miyinlew wazıypası ha'm tikkeley oqıtıwshıdan do'retiwshilik xızmetti, qala berse, izlep shıg'arıwg'a tiyisli bolg'an taraw bilimlerin talap etedi. Texnologiya bar eken, sol sebepli, onı ta'lim-ta'rbıyag'a sin'diriw sha'rt eken, bul protsess qay jerde keshiwi mu'mkin degen sawal turıwı ta'biyiy. Juwap anıq, ol da'rhaqıyqat, pedagogik karxanada-pedagogik islep shıg'arıw protsessinde kelip shıg'adı.

Endilikte pedagogik atamalar quramına «texnologiya», «operatsiya», «islew qabileti», «texnik qadag'alaw», «dopusk» (o'lshe o'zgesheligi) sıyaqlı bir qatar tu'siniklerdi kirgiziw olardıń pedagogik anıqlamasın jaratıw ha'm tikkeley oqıtıw protsessinde qollaw ku'ndelikli za'ru'rlikke aylanıwı kerek. Zamanagoy oqıtıwshı xızmeti bolsa bilimlerde jetkiziwshi a'piwayı metodist sıpatında emes, ba'lkim «Oqıtıwshı-texnolog» ko'z qarasta bahalanıw kerek.

Texnologiya-bul shaxstı oqıtıw, ta'rbıyalaw ha'm rawajlandırıw nızamların o'zinde qamtıg'an ha'm juwmaq na'tiyjeni ta'miyinlewshi pedagogik xızmet bolıp esaplanadı. «Texnologiya» tu'sinigi regulıyativ (ta'rtipte salıp turıwshı) ta'sir etiw ku'shine teoriyashıl alımlar ha'm oqıtıwshılardı jan'asha pikirlewge, erkin do'retiwshilik penen shug'ıllanıwg'a u'ndeydi`

Na'tiyjeli oqıw-biliw xızmetinen tiykarlanıp tabıw~

-onı ekstensiv (ku'sh, waqıt, resurs jog'altıwg'a alıp keletug'ın na'tiyjelikke) tiykardan intensiv (tablitsa), mu'mkinshiliginshe ilimiy tiykarda ko'riw~

-talap etilgen na'tiyjeni kepillik beretug'ın pa'n ha'm ta'jiriybe jen'islerinen paydalanıw~

-oqıtıw dawamında tosıqlardı du'zetiwler itimalın proektlew metodına su'yengen halda joq etiw~

-ta'lim protsessin joqarı da'rejede axborotlastırıw ha'm za'ru'riy ha'reketlerde algoritmlaw~

-texnik qurallardı jaratıw, olardan paydalanıw metodikasın o'zlestiriw ha'm basqalar.

Texnologiya ha'm quramalı protsess sıpatında bir qatar oqıtıw basqışlarınan, o'z na'wbetinde bul basqışlardın' ha'r biri o'zine tuwrı keliwshi a'meliyatlardan ibarat boladı.

A'meliyat-oqıtıwshının' klassta tema boyınsha oqıw usılların tu'sindiriw maqsetinde orınlag'an islerinin jıynag'ı bolıp, oqıtıw protsessinin' bul basqışında tamamlang'an bo'limdi quraydı. Eger oqıw na'ninin' ha'r bir teması bo'lek basqış esaplanısa, usı tema boyınsha oqıw elementlerinin' ha'r biri bo'lek a'meliyat sıpatında qaralıwı mu'mkin. A'meliyat texnologiya tiykarın qurap, ta'lim maqsetin rejelestiriwde ha'm a'melge asırıwda itibarg'a alınatug'ın tiykarı unsuri esaplanadı. A'meliyatlar birqatar usıllardan ibarat bolıp, olardı ha'r biri ha'reketlerge bo'linedi. Basqasha qılıp aytqanda, qandayda bir nama tempin tu'sindiriw ushın oqıtıwshı na'tiyjeli ta'lim qurallarınan, metodlarınan paydalanıw dawamında algoritmik ha'reketke maqsetke tuwrı jag'dayda anıq orınladı.

Ozara bir-birin oqıtıw usılı

Ko'pshilikke belgili, o'zgeriw din` en` jaqsı usılı basqalardı bir na'rse u'yretiwge xa'reket etediler. Bunda insan o'zinin` ba'rshe bilimi ha'm mumkinshiliklerin jımsap, bul wazıypag'a na'tiyjeli jantasadı. Ozara bir-birin oqıtıw usılı da sog'an tiykarlang'an bolıp onda oqıwshılarg'a waqıtınshılıq oqıtıwshılıq rolın oynawdı usınıladı ha'm olar topardag'ı basqa talabalardı u'yrenilip atırg'an tema menen baylanıslı tekstlar, qag'ıydalar, qosıq taktları yamasa mag'lumatlar menen islewge u'yretiw mumkinshiligine iye boladı ha'm de oqıtıwshılıq isinde qıyınshılıqqa ushıramaydı. Topardag'ı ha'r bir talabag'a birar-bir qosıqtag'ı bir tu'r notalar tarqatıladı oqıwshılar izbe-iz oqıtıwshılıq etedi. Bir talaba oqıtıwshı rolın orınladı ha'mme talabag'a tarqatılıp oqıtıwshı :

*Taktlardag'ı nota shıg'armasın mazmunın aytıp beredi;

*Shıg`arma bolegi boyınsha sorawlar oylap tabıp, olarg`a basqa talabalardıń juwap beriwın soraydı;

*Basqalar ushın tu`siniksiz bolg`an jayların qayta tu`sindiriwge ha`m olardıń mazmunın shıg`arıwǵa xa`reket etedi;

*qosıq bolegi keyinde qanday muzıka keliwin aytıp ha`m tu`sindirip o`tedi;

*Nama bo`legin keyingi bolegin aytıw ha`m ken`rek analiz etiw ushın tapsırma beredi.

Yamasa basqa pa`n boyınsha Bir temadag`ı bir tekst bolegin usınday oqıtıwshı-oqıtıwshı roli arqalı a`melge asırıwǵa boladı.

Bunday tu`rdegi sabaqtıń baslanıwında en` da`slep oqıtıwshının` o`zi talabag`a bul usıldı anıq ha`m rawshan ko`rsetip beriwı kerek boladı. Sonın` ushın da ol talabalarg`a o`zinin` tekst birinshi bolegi boyınsha sawbet baslawshsh bolıwın bildiredi ha`m olardan bul protsesstı dıqqat menen baqlaw kerekligin soraydı. Talabalardıń o`zleri de bul usılda sabaq alıp barıwları za`ru`rligin bilgenlerinen son` oqıtıwshı sabaqtı dıqqat benen baqlaydılar ha`m de kerekli juwmaqlardı shıg`aradılar. Oqıtıwshı joqarıda aytıp o`tilgen bes basqışdantı`ratu`g`ın xa`reketler izbe izligin talabalarg`a ken`rek tu`sindirip bolg`annan keyin ha`r bir basqışda ne qılıw kerekligin anıq ha`m tolıq oqıtıwshının` o`zi ko`rsetip beriwı za`ru`r. Bulardan tısqarı oqıtıwshı tekstni yamasa takt notasın qanday usılda maqsetke say bolg`an boleklerge bo`liw wazıypasın da aldınnan belgilep alıwı kerek. Bunda tiykarg`ı o`lshem sıpatında tanlang`an tekst bolegin 8-10 minut dawamında dodalaw is na`tiyjeliligini bildiredi. Demek, tekstni boleklerge bolgende olardıń ha`r bir ayırım boleginde qanday tu`rdegi ha`m o`lshemdegi mag`lumatlar barlıg`ın esapqa alıw kerek boladı. Yag`nıy talabadag`ı bar bilimler bul oyında ko`rinedi.

Sorawdı da ma`nisli, belgili o`lshemlerge qaray beriw maqsetke say, bunda talabalarg`a soraw beriw ta`jiriybesin ko`rsetiw kerek boladı. (bul tuwralı qosımsha paydalı maslaxat ha`m mag`umatlardı qollanmanın` tiyisli bo`liminen alıwın`ız mumkin). Sorawlar tekst (nota)boleginde bar bolg`an pikirlerdi

aniqlastırıw ha'm de ja'nede teren` tu`sindiriw, onda aytilmag`an (biraq jasırın jag`dayda bar) ta`replerin aniqlaw ha'm de olardı talabalardıń pikirleri menen salıstırıw maqsetinde berilgeni maqul. Oqıtıwshı belgili tu`rdegi ha'm sol mazmundag`ı sorawlar ja`rdeminde talabalarning tarawdı o`zgartiriw protsessın mumkinshilik bolg`ansha maqsetli tu`rde basqarıwı kerek. Tekstnin` keyingi boleginde ne keliwi mumkinligi tuwralı o`z pikirlerin aytıwda oqıtıwshı o`z shaxısıy pikirlerin bildiriwi yamasa bul tuwralı talabalardıń pikirlerin de sorawı mumkin. Eger talabalar birinshi shıg`ıw waqıtında usıldın` mazmunına tolıq tu`sinbeseler yamasa sha`rtli «oqıtıwshı» sıpatında islewge qıynalsalar, oqıtıwshı olarg`a ba`rshe basqıshlardı ja`ne bir ma`rte ken`rek tu`sindirip, ekinshi ma`rte ko`rsetiw protsessın a`melge asırıw maqsetke say.

Qosıq-muzıka en` a`yemgi zamanlardan beri xalqımız benen birge jasap kiyatırğ`an ko`rkem o`ner janrlarının` birinen bolıp, ha`r bir xalıqtın` o`zine ta`n o`zegesheliklerinin` qa`liplesiwine turmıs saltın sa`wlelendirip, a`dep ikramlılıqqa ta`rbiyalawshı ten` tayı joq qural. Xalqımızdın` a`sirler dawamında toplag`an milliy miyrasların biliw olardı xalqımızdın` sanasına sin`irip ken`nen en jaydırıw bugingi ku`nde ayırıqsha orında tutadı.

Qosıq muzıkanın` ta`rbiyası jo`ninde aytatug`ın bolsaq. Muzıka estetikalıq ta`rbiyanın` birden-bir tiykarı bolıp sanalıwına oyın, drama poeziya, oratorlıq o`ner sıyaqlı a`yyem zamanlardan aling`an astronomiya, fizika, matematika, okustika pa`nleri qatarında, grek ha'm Oraylıq Aziya ilimpazlarınan Ploton, Aristotel`, Pifagor, Al`-Xorezmiy, Ibn Sino, Beruniy ha'm Dja`miler ta`repinen joqarı bahalang`an muzıka ilimi insanlarg`a la`zzet ha'm zawıq bag`ıshlaw menen birge, olardı miynetke, erlikke, azatlıq gu`reslerine ha'm baxıtqa bag`darlawında xalqımızdın` ruwxıy ha'm go`zzallıq jaqların ta`rbiyalawg`a u`lken a`hmiyeti bar ekenligi haqqındag`ı mag`lıwmatlar tarıyxımızg`a ma`lim.

Usılarg`a baylanıslı son`gı jılları g`a`rezsizlikke erisiwimiz na`tiyjesinde jan`a Konstitutsiya, «Bilimlendiriw haqqında»g`ı Nızam, «Kadrlar tayarlaw»dın` milliy bag`darlaması, til ha'm a`debiyat ko`rkem-o`nerimizdin` kontseptsiyalarına tiykarlana otırıp terminkom ta`repinen xalqımızdın`

milliylikka bolg'an sana-sezimin, oy-o'risin rawajlandiruv maqsetinde turmısımızdın miynet jemisleri salt-da'stu'rleri tariyxıy o'zgerisler, ilim, ma'deniyat ha'm ko'rkem-o'ner tarawları boyınsha jan'a so'zler ha'm tu'sinikler izlew milliy muzıka ma'deniyatındag'ı jetiskenliklerdi sabaq barısında u'yreniw u'iken tabıslardın biri bolıp qaralmaqta. Sonın menen birge ha'zirgi ku'nde bolıp atırg'an o'zgeris ha'm qubılıslardın qosıq-muzıka sabaqlarına, muzıka ilimine ha'm muzıka ko'rkem-o'nerine da tikkeley qatnasıqlı bolıwı ayqın sezilmekte . Bunday o'zgerisleri jo'ninde Prezidentimiz I.A.Karimov o'zinin «Ruwxıylıq insannın, xalıqtın, ja'miyettin, ma'mlekettin ku'sh-qudireti», - degen miynetinde.

«Ja'miyette joqarı adamgershilikli pa'ziyetlerin jetilistiriw jaslarımızg'a tariyxıy, da'sturimizge, ulıwma adamgershilik qa'diriyatlarına hu'rmet, Watang'a muhabbat, g'a'rezsizlik idealarına sadıqlıq ruwxında ta'rbiyalaw, xalıqlar doslıg'ın ha'm tatıwlıg'ın bekkemlew elimizde jurgizilip atırg'an barlıq reformalardın ma'nilik o'zegi bolıp tabıladı», - dep atap ko'rsetti. Shınında da O'zbekstan o'z g'a'rezsizligin alg'annan beri jaslardı a'dep-ikramlıqqa ta'rbiyalawda ata-babalarımızdın na'siyatlarınan, wa'siyatlarınan ko'rsetpelerinen paydalanıwg'a ken`jol ashıldı.

Juwmaqlap aytqanda Prezidentimiz ko'rkem-o'ner ha'm a'debiyat xızmetkerleri menen ushırasıwındag'ı ayıp o'tkenindey: «Qosıqlar xalıqtın arıw a'rmanların sa'wlelendiredi :Bunı biz O'zbekstan Respublikasının`erkin ma'mleket bolıp qa'liplesiw da'wirinde siyasiy turmısımızg'a Qosıqtın`sazdın`sezgirlik penen juwap bere biliwi, muzıkalıq poetikalıq janr arqalı onın`ken`massalıq ha'm demokratiyalıq na'siyatgo'yinin`biri bolıp atırg'an xızmetinen anıq ko'remiz».

Hu'rmetli prezidentimiz I. A. Karimovtın`«Milliy kadrlar tayarlawdın`bag`darlaması ha'm bilimlendiriw nızamında», «Ruwxıy baylıq materiallıq baylıqtan mın`ese u'stin turadı»- dep aytqanıday, ruwxıy baylıqtın`negizi bolg'an,- muzıka bul aqıl-oy pikirdin`karamatlı bulag'ı. Muzıka ha'r qashanda insannın`o'mirlik joldası.

Muzıka a`sbabında atqarıwshı sazende ha`r ta`repleme rawajlang`an, ko`rkemlik jaqtan sheber su`wretlewshi sazende bolıwı tiyis. Talabanın` keleshekte arnawlı qa`nige sıpatında jetilisiwinde, qanday ustazda ta`rbiyalang`anlıg`ı, sha`kirt sıpatında ustaz benen o`z-ara mu`na`sibetlerinin` qanday jag`dayda o`tkenligi u`lken a`hmiyetke iye. Ustazdan ta`lim alıwdın` a`hmiyetin xalqımız arasında uzaq o`tmishke iye ullı insanlar u`lgileri misalında ko`riwimiz mu`mkin.

Bolajaq muzıka oqıtıwshısı-sazendeni zaman talabına say oqıtıwda, qaraqalpaq xalqının` bu`gingi ustazları sha`kirtlerge u`yretiwdegi pedagogikalıq usılların izertlep, u`yreniw ha`m qollanıwımız za`ru`r.

Hu`rmetli prezidentimizdin` 2008-jıldın` basında qabıl etken qararında 2009-2014-jıllar aralıg`ında muzıka mekteplerine jan`adan imaratlar salınıp, eskileri qayta remontlanıp, jan`a u`skeneler menen oqıw quralları, sonday-aq muzıka a`spabları menen jan`adan ta`miynlenip, balalar muzıka ha`m ko`rkem-o`ner mekteplerinin` barlıq sharayatların zaman talaplarına say da`rejede ta`minlew haqqındag`ı qararı muzıka ma`deniyatımızdın` elede ko`rkeyip ken`nen rawajlanıwına ken`nen jol ashılıp atırg`anlıg`ınan derek beredi.

Hu`rmetli prezidentimiz I.A.Karimovtın` «Tekte shın ma`nide ma`deniyatlı adam g`ana insan qa`dirin, milliy qa`diriyatları, bir so`z benen aytqanda, o`zligin an`law, erkin ha`m azat ja`miyette jasaw, g`a`ressiz ma`mleketimizdin` ja`ha`n ja`miyetindegi o`zine mu`na`sip abıraylı orındı iyelewi ushın pıdayılıq penen gu`resiwi mu`mkin»-degen so`zi-bizlerge, yag`nıy muzıka oqıtıwshıları ushın, bilimli, jetik, ka`mil insandı ja`miyetke jetkerip beriwdey islerde u`lken shaqırıq ha`m isenim bolıp tabıladı.

Chang a`spabında oqıp u`yreniwdi qa`lewshi jaslar ju`da` ko`p. Muzıka mekteplerinde oqıp atırg`an oqıwshılardıń atqarıw sheberligin jetilistiriw ushın qashqar rubabı ushın arnawlı shıg`arılğ`an sabaqlıqlar, oqıw qollanbalarınan ha`m milliy xalıq namalarınan ken`nen paydalanıwımızg`a boladı og`an tolıq mu`mkinshilikler bar.

Ta`rbiya protsessin ideallastırıwda pedagogikalıq texnologıyanın` roli.

Ha`zirgi zaman pedagogika pa`ni moynına insan, onın` ja`miyettegi ornı ha`m roline ha`r ta`repleme qaraw wazıypasın ju`kleydi.

Ta`rbiyanın` maqseti- jaslardıń kamil insan qılıw, olardı watanparwarlıq ha`m milliy maqtanış ruxında ta`rbiyalaw, olarg`a insanparwarlıq ideyaların sin`diriw, lekin, ha`mmemizge ma`limki, shaxs salahiyatın rawajlantırıw sheksizligi, etnogenezisi haqqındag`ı ideyalar sotsial ideyag`a mu`ddet menen kirip kelmekte ha`m balalar ta`biyatın` tu`siniwdi ken`eytiredi ha`m bayıtadı.

Sonın` ushın mektep isinde pedagogtın` ta`rbiyalıq xızmetinde jan`apsha jandasıwlarg`a sebep boldı ha`m olardıń ma`ni-mazmunı jan`a insandı ta`rbiyalawda ko`rinip atır.

Ha`zirgi waqıtta ta`rbiya ta`jiriybe ha`m bahalawshı oylawlardıń u`lken a`wladlarının` kishkine a`wladg`a bir ta`repleme o`tiwi ta`rzinde emes, ba`lki u`lkenler ha`m balalardıń birgelikte- turmıs keshiriw tarawındag`ı o`z-ara ja`rdemi ha`m birgeliktegi ta`rzinde tu`siniwi ha`m qabıl qılınıwı lazım.

Ta`rbiyashının` xızmeti-kamil insan ta`rbiya jolındag`ı qıyın ha`m pidayı miyneti, bul miynet teren` insanparwarlıq ma`nisine iye bolıp, bul miynet teren` janku`yerine isenipp tapsırıw mu`mkin. Jas a`wladtın` sotsial ha`m ruwxıylıq qurshawı barqulla o`zgerip baradı. Islep shıg`arıw biznes a`leminde, sotsial turmısta, baylanıs mu`na`sibetlerinde o`z ornın taba bılıw, o`z-o`zin an`law ha`m rawajlantırıwdı talap etedi.

Erkin, kamil insan qa`liplestiriw mashqalası ta`lim mekemelerinde ta`rbiyalıq islerdi G`pedagogikalıq texnologiyaG` relsine o`tkeziwdi taqaza etedi. Bul protsess an`sat keshmeydi, pu`tin ıqtıyarıy ko`rilip atırg`an ha`m en`gilizip atırg`an ta`rbiya dizimin qatıy ilimiy tiykarlang`an pedagogikalıq dizimge aylantırıw kerek. Sotsial ta`jiriybe elementleri (bilim, ko`nikpe, do`retishiwshilik xızmet ha`m b.). ob`ektiv barlıqqa mu`na`sibetler-pedagogikalıq protsess mahsuli (o`nimi) ha`m ma`lim pedagogikalıq dizim ortasında qa`liplestiriledi.

Ha`zirgi ku`nde ta`lim-ta`rbiyadag`ı innovatsion texnologiyalardın` ma`nisi ha`m mazmunı neden ibarat ?

Bul en` aldı menen, ta`lim-ta`rbiya mazmunın milliylestiriw. Bunda biz ha`zirgi jas a`wlad ta`lim-ta`rbiyası mazmunın` o`tmish a`wladlarımız do`retken ha`m du`n`ya pa`ni rawajlanıwına tiykar bolg`an bilimler, bay tariyxımız, ma`deniyatımız derekleri menen tanıstırıwdı, ha`zirgi zaman pa`n tabısları menen mu`na`sibette bola alıwımızda ko`rinedi. Du`n`ya tsiviliatsiyası, pa`ni rawajlanıwınan xabarsız qalıw milliy qalaqlıq, mustaqil Respublikamız rawajlanıwına zıyan keltiredi. Sonın` ushın birden-bir tuwrı jol o`tmish penen ha`zirgi zaman pa`ni, texnikası, olardan jas a`wlad qa`liplesiwinde orınlı paydalanıw.

1- shaxstın` o`z-o`zin ju`zege shıg`arıwı o`z-o`zin ko`rsetiw ta`repi;

2-onın` sotsiallasıwı normal xızmet keshiriwin ta`miyinlew ta`repi.

Olar bir-birin bayıtıp o`zara ta`sirine kirib, shaxstın` sotsial salahiyyatın en` ko`p da`rejede ashıp beriwge ko`meklesiwi lazım. Tek bir na`rseni pedagog esapqa alıwı kerekU` baslawısh klass balaları o`z-o`zin ju`zege shıg`arıwg`a o`zbetinshe da`rejede eli tayar emes, olardın` jas o`zgeshelikleri bug`an mu`mkinshilik bermeydi. Baslawısh klass oqıtıwshısı ta`lim menen bir qatarda ta`rbiyanı tıg`ız baylanıslı alıp barıwı kerek. pedagogtın` za`ru`r wazıypası tek ta`rbiya protsesinin` mazmunın` emes, ba`lki ta`rbiyanın` jan`a formaları, quralları ha`m usılların, qısqa aytıp jan`a pedagogikalıq texnologiyalardı izlew, ha`r bir belgili halatta olardı birge qosıp alıp barıwdan ibarat.

Mektepte, ja`ma`a`tte ha`r bir balanın` tutıwı, kirisimligi, o`zine mas shınıg`ıw tan`lap alıwı, qa`bileti sezimli salamatlıg`ı, turmıstı su`yiwligi, doslarına qayırqomlıg`ı, kemtarlıgı pedagoglardın` balalarg`a mu`na`sibetinen qanaatlanıwı sıyaqlı ma`seleler.

2.2. Shi'g'armalar annatatsiyasi'

Wo'zbekistan Respublikasi' Ma'mleketlik gimni

Abdulla Oripov she'ri, Mutavakkil Burhonov muzi'kasi'.

Ha'r bir ma'mleketin' konstitutsiyasi, gerbi, bayrag'i' bo'lg'ani' kibi woni'n' muzi'kali'q belgisi, yag'ni'y gimni ha'm bo'ladi'. Barli'q ramziy belgiler kibi woni'n' gimni de usi' ma'mleketin' g'a'rezsizligi, maqtani'sh-ma'rtebesi, qadimiy da'stu'rlerge, sadiqli'g'i' ha'm da'rejesi haqqi'nda ji'rlaydi'.

Gimnimizdin' qosi'q qatarlari'-so'zlerinde ha'm ana Watani'mi'z O'zbekistanni'n' alti'n jeri, ulli' xalqi'mi'zdi'n' yosh uri'p jasnep turg'an hu'r amani'mi'z, tu'rli milletler wortasi'ndag'i' dostana mu'na'sebetler, pa'rawan turmi's, iymarli' xaqli'mi'zdi'n' bawri'ken'ligi, barli'q puqaralardi'n' yerkin do'retiwshiligine ken' jol ashi'p berilgenligi haqqi'nda ayti'ladi'.

O'zbekistan gimni woni'n' ma'rtebesin ko'terip ati'rg'an ko'rkem-wo'ner g'ayratgerleri, sportshi'lari'mi'z, ha'm basqa tadbirlerde qayta-qayta takirlarlani'p wonnanda betar arta beradi.

Woni' aytqanda xalqi'mi'zdi'n' iybali sa'lemi kibi won' qoli'mi'zdi'n' alaqani'n ju'regimiz u'stine qoyi'p, qa'ddimizdi dy'ziw tuti'p, ayti'wi'mi'z kerek. Shi'g'armani'n' melodiyasi' saz-a'sbablar arqali' wo'z aldi'na shertiw ushi'n da mo'lsherlengen. **Gimnimiz bizin' muqa'ddes muzi'kali'q belgimiz.**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING DAVLAT MADHIYASI

Abdulla Oripov so'zi

Mutal (Mutavakkil) Burhonov muzikasi

1. Ser- qu- yosh, hur

o'l- kam, el- ga baxt, na-

jot, Sen o'- zing do'st- lar- ga

yo'l- dosh, meh- ri- bon! Meh- ri-

bon! Yash- na- gay to a- bad il-

mu fan, i- jod, Shuh- ra- ting por- la-

sin to- ki bor ja- hon! *f*
ff Ol- tin bu vo- diy- lar —
 jon O'z- be- kis- ton, Aj- dod-
 lar mar- do- na ru- hi sen- ga yor! *f* U- lug'
ff xalq qud- ra- ti jo'sh ur- gan za- mon, *f* O- lam-
mf ni mah- li-yo ay- la- gan di- yor! *f* Bag'- ri
 1. *f*
 2. gan di- yor.

Mutavakkil (Mutal) Burxanov.

M.Burxanov 1916-ji'li' Buxara qalasi'nda xizmetker shan'arag'i'nda tuwi'ldi'. Samarqandtan muzi'ka ha'm xoreografiya ilimiy izertlew instituti' 1928-ji'li' ashi'ladi'. Professional muzi'kashi' boli'w maqsetinde M. Burxanov Insti'tutta bilim ali'p ati'rg'an Ota Jamoliddin Nazirov, Domla Halim Ivadov, Abduraxman Umarov, Axmadjan Umurzakov, Abdukadir Ismaylov qusag'an ataqli' xali'q talantli'lari', sazendelerdin' basshi'li'g'i'nda o'zbek xali'q muzi'kasi'n u'yrene basladi'. 1935-ji'ldan 1939-ji'lg'a shekem Moskva konservatoriyasi'ni'n jani'ndag'I' opera studiyasi'nda, son'I'n ala konservatoriyada kompozitsiya klassi' boyi'nsha Sergey Nikiforovich Vasilenkoda oqi'di'.

1941-ji'lg'i' Watandarli'q uri's sebepli M.Burxanovti'n konservatoriyada oqi'wi'n dawam ete almay u'ziliske tu'sip qaladi'. Xali'qti'n basi'na tu'sken awi'r ku'nlerde o'z watani'n sag'i'ni'w, den-sawli'g'i' to'men boli'wi'na baylani'sli' tashkentke qayti'p keledi. Uri's tuwrali' bir qatar massali'q qosi'qlar do'retti. 1947-ji'li' Moskva Konservatoriyasi'ni'n kompozitorli'q fakul'tetinde oqi'p S.N. Vasilenko, dirijerli'qtan G.A.Stolyarovtan oqi'p konservatoriyani' 1949-ji'li' tamamlaydi'. Ol "Gu'llengen O'zbekstan" kontata simfoniya'li'q orkestr ushi'n kamer vokal shi'g'armalar do'retti'. 1948-ji'li' O'zbekstan kompozitorlar awqami' ag'zasi', son'i'nan basli'g'I', M.Sultanov penen Uyg'unin "Alisher Navoiy" dramag'a muzi'kalar do'retti.

M. Burxanov "Bay ha'm xizmetshi" "Abu Ali inb Sino" kino filmlerine I.Akbarov, M. Levievlar menen birge "Maftuningman", "Aral bali'qshi'lari'" kino filmlerine muzi'kalar jazdi'. M. Burxanovti'n tvorchestvasi'nda vokal shi'g'armalari' tiykarg'i' ori'ng'a iye. Qaraqalpaqstan a'debiyati' iskusstvasi'ni'n Tashkenttegi ma'deniyat ku'nlerine "Aq alti'n" val'si "Biybigu'l", "Aq qayi'q" qaraqalpaq xali'q qosi'qlari' A-kapella ushi'n jazdi'. "Maftuningman" kino-fil'mge "Qi'z munayi'm" qosi'qlari'n qayta islep saxnag'a jan'latti'.

M. Burxanov O'zbekstan Respublikasi'ni'n ma'mleketlik gimnin A. Oripov so'zine muzi'ka jazdi'. M. Burxanov 1967-ji'li' O'zbekstanda xi'zmet ko'rsetken san'at arbobi', Xamza ati'ndag'i' ma'mleketlik si'yli'qti'n laureati' qatari'nda, Berdaq ati'ndag'i' ma'mleketlik si'yli'qti'n laureati' si'yli'g'i'na miyasar boldi'.

“SAG’LAM A’WLAT QOSI’GI”

Safar Barnoyev so'zi, Shermat Yormatov muzi'kasi'

Bul shi'g'armada kishkeneg'ana qi'zdi'n' ju'rek so'zleri, wo'z jaqi'nlari'na bildirgen tilekleri a'piwayi' biraq ta'sirli so'zler arqali' bayan yetiledi. Woni'n' woylari'nda O'zbekstani'mi'zdi'n' bay boli'wi', ata-anasi'ni'n' uzaq wo'mir ko'riwlerine bolg'an tilekleri, ku'n sayi'n boylari' wo'siwi, wo'zine atlas ko'ylek, u'kesine tayshaq boli'wi'n tilewi kibi balalarg'a ta'n woylari' jaqsi'li'qqa ulasi'p ketedi. Sh'g'armani'n' xali'q qosi'qshi'li'gi'na jaqi'n melodiyasi' ju'da' jag'i'mli', balalarg'a say namasi' ayti'w ushi'n qolay ha'm wol baslang'i'sh klass woqi'wshi'lari'na tuwri' keledi. Qosi'qti' "hey" sozi menen, shapalaq qag'i'p ha'm woyi'n-raqs elementleri menen qosi'q ayti'p beriw ushi'n balalarg'a imkan beriledi.

*Shermat Yormatov
(1939)*

O'zbekstan xaliq artisti, balalardın' su'yikli kompozitori Shermat Yormatov ko'p jillardan beri jas qosiqshılarg'a muzıka ko'rkem o'nerinin' sırların u'yretip kiyatır. O'zi du'zgen ha'm basshılıq etip atırg'an balalardın' «Bulbulcha» xori tek respublikamızda emes, al shet ellerde o'zbek balalar qosiqshılıq ko'rkem-o'nerin u'git-na'siyatlamaqta. Shermat Yormatov «Oymomajon rom bo'ldi», «G'ildiragim», «Sog'lom avlod qo'shig'i» sıyaqlı onlag'an balalar qosıqların do'retken.

“O'ZBEKISTON - VATANIM MANIM”

Jumaniyoz Jabborov sozi, Dilorom Omonullayeva muzi'kasi'.

Respublikami'z mustaqilli'qqa erisken da'slepki ku'nlerden baslap, O'zbekistan kompozitorlar awqami' ha'm jazi'wshi'lar u'yi jas a'wladti' jana mazmundag'i' qosi'qlar menen ta'miynlewge ayri'qsha itibar berip, "O'zbekiston - Vatanim manim" temasi' asti'nda qosi'qlar ko'rik tan'lawi'n sho'lemlesti'riwde, ju'zlep jan'a zaman ruwhi'ndag'i' qosi'qlar payda boldi'. Shoyi'r Jumaniyoz Jabborov aytqani'nday,

"Qo'shiqlarda vatan ma'nosi,
Qo'shiqlarda xalqim sadosi.
Vatan kuyin yangratsa dillar
Yangrar yurtning yeru - samosi"

Kompozitor shi'g'armni'n' melodiysi'na on alti'tali'q notalar, sinkopa ha'm basqa melodik du'zilislerdin' jan'a –jan'a variantlari'nan paydalang'an halda originalli'q kiritken.

Shi'g'arma ko'p dawisli' xor ushi'n mo'lsherlengen boli'p, wol xor kollektivinen biraz ko'rkem jetuklik talap qiladi'. Wonsha tez bolmag'an temp shi'g'armani asi'qpastan saldamli' ayti'wdi' talap etedi. IT oktava "fa" notasi'n qi'ynalmay ayta alatug'i'n solistleri bar bolg'an jaslar xor kollektivi bul shi'g'armani' tabisli' atqari'wi' mu'm kin.

O'ZBEKISTON – VATANIM MANIM

J. Jabborov she'ri

D. Omonullayeva musiqasi

Moderato con moto

O'z - be - kis - ton Va - ta - nim ma -

1.
nim!

2.
nim!

Tamomlash uchun

nim! O'z - be - kis - ton

Va - ta - nim ma - nim!

Qo'shiqlarda Vatan ma'nosi,
Qo'shiqlarda xalqim sadosi,
Vatan kuyin yangratsa dillar,
Yangrar yurtning yer-u samosi.

Vatan-ona, biz unga farzand,
Bir chinorning barglari monand.
Dildan dilga yo'l olur qo'shiq
Ko'ngillarni etgaydir payvand.

N a q a r o t :

Qo'shiq – qalbim, chamanim manim,
Qo'shiq – faxrim, jon-tanim manim.
Diyor bo'ylab yangrar bir qo'shiq:
«O'zbekiston – Vatanim manim».

*Dilorom Omonullayeva
(1959)*

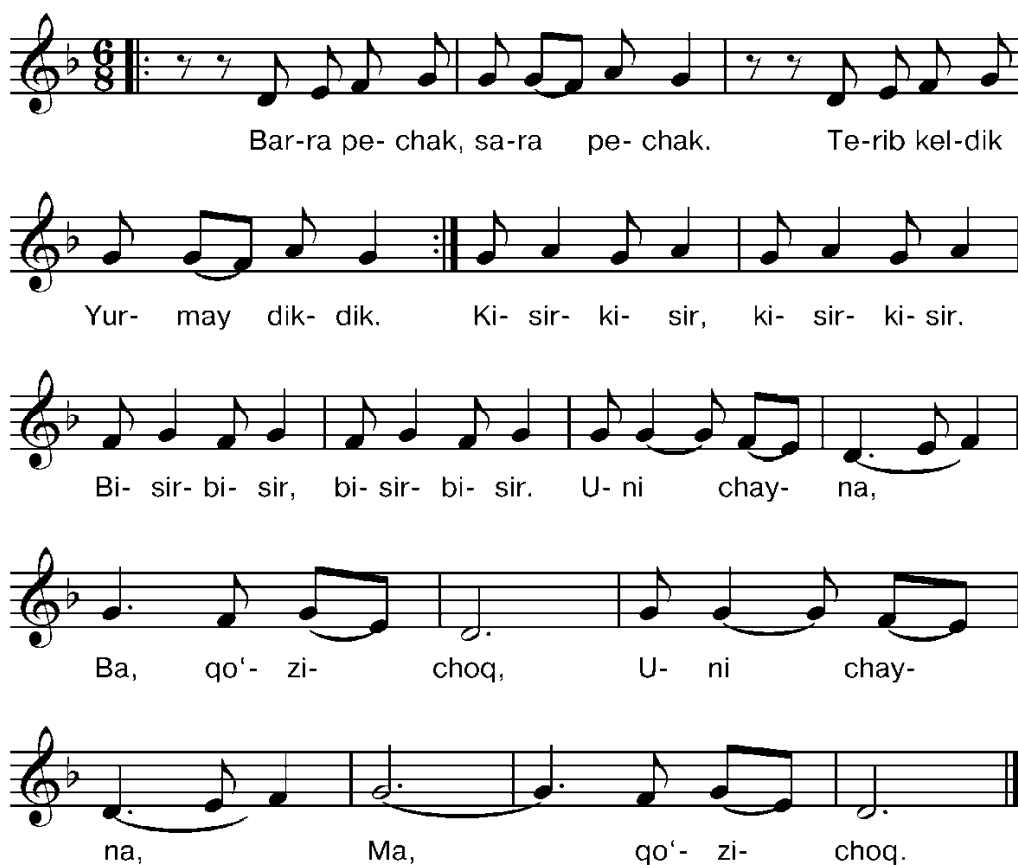
Kompozitor Dilorom Omonullayeva do'retpe-
lerinin' ko'pshilik bo'legin balalarg'a arnag'an.
Onin' «Alifbe qo'shiqlari», «Topishmoq qo'shiq-
lar» dep atalish qosiqalar toplami ha'mde
«Etikcham», «Humo qushim», «Aziz bo'ston –
O'zbekiston», «O'zbek elim — bek elim», «Dilo-
romning qo'shig'i» siyaqli ko'plegen qosiqalari
oqiwhi jaslarg'a belgili.

QO'ZICHOQ

Yo'ldosh Sulaymon so'zi

Rustam Abdullayev muzikası

Ortasha tezlikte

Bar-ra pe- chak, sa-ra pe- chak. Te-rib kel-dik

Yur- may dik- dik. Ki- sir- ki- sir, ki- sir- ki- sir.

Bi- sir- bi- sir, bi- sir- bi- sir. U- ni chay- na,

Ba, qo'- zi- choq, U- ni chay-

na, Ma, qo'- zi- choq.

Barra pechak,
Sara pechak.
Terib keldik
Yurmay dik-dik.

Kisir-kisir,
Bisir-bisir,
Uni chayna,
Ba, qo'zichoq.

Rustam Abdullayev

(1947-j.)

Xorezmnin' eski Xiywa qalasinda tuwılıp o'sken Rustam Abdullaev respublikamızdın' muzıka ko'rkem o'nerinin' rawajlanıwına salmaqlı u'les qosıp kelmekte. «Sadoqat» «Xiva» operaları, «Quyoshga ta'zim» baleti, 5 fortepiano ha'm simfoniyalıq orkestr ushın kontsert,

bir qansha romans ha'm qosıqlar kompozitor do'retpeşinin' bir bo'legi bolıp esaplanadı.

Rustam Abdullayev jazg'an ko'plegen shıg'armaları shet ellerde de atqarılıp muzıka ıqlasbentlerinin' kewilinen shıqpaqta. Do'retiwshinin' «Mustaqillik lolalarımız», «Charxpalak», «Shodlik qo'shig'i», «Navro'z qo'shig'i» sıyaqlı a'jayıp namaların oqıwshı jaslarımız ta'repinen kewildegidey atqarılıp kiyatır. Kompozitor Rustam Abdullayev mektep oqıwshıları ushında jan'a qosıqlar jazıw u'stinde tınbay jumıs islemekte.

YOSHLIK SENING PARVOZINGDIR

Po'lat Mo'min she'ri

Nadim Norxo'jayev musiqasi

O'rtacha

Yosh-lik o'-tib ke-ta- yo- tir

Yo muh-la-ti bi-ta- yo- tir.

Yoq- ti- ra- di u tez- lik- ni,

Ya- rat- moq- da ez- gu- lik- ni. Yosh-lik se-ning

qo'- ling- da- dir, yo'-ling-da-dir, ko'ng-ling- da-dir.

Yosh-lik se-ning

o'z so - zing- dir, o- vo- zing-dir,

par- vo - zing- dir, Yosh-lik se-ning

o'z so - zing- dir,

o-vo- zing- dir, par- vo- zing- dir,

o-vo- zing- dir, par- vo- zing- dir.

Yoshlik o'tib ketayotir
Yo muhlati bitayotir.
Yoqtiradi u tezlikni,
Yaratmoqda ezgulikni.

U shodlikdir, kuchlarga boy,
G'ayratlarga, o'chlarga boy.
Sovurmaslar uni yelga,
Sarf etarlar ona elga.

N a q a r o t :

Yoshlik sening qo'lingdadir,
Yo'lingdadir, ko'nglingdadir.
Yoshlik sening o'z sozingdir, } 2 marta
Ovozingdir, parvozingdir.

N a q a r o t :

Sabot ula sabotiga,
Chiqib olgin qanotiga,
Yetkazar u sarhadlarga,
Yetkazar u maqsadlarga.

Nadim Norxo'jayev

MAKTABIM

I. Muslim so'zi

F. Nazarov muzikasi

Tezlikte

O-na ka- bi meh-ri-bon, i-l(i)m, fan-lar- ga ma-kon. Yay-rab o'-qiy-
man har on, qa-d(i)r-do-nim, mak-ta-bim! Sen-da fan-lar xil-ma-xil,
on-gim o'- sar yil-ma- yil. Se-vinch-lar-ga to' -lar dil,
Qa- d(i)r- do- nim, mak- ta- bim! Mak- ta- bim!

Men dunyoda baxtiyor,
Hech chekmayman alam-zor,
Vatanim mangu gulzor,
Qadrdonim, maktabim!

A'lo o'qishdir burchim,
Sarf etaman bor kuchim.
Ishlayman xalqim uchun,
Qadrdonim, maktabim!

Fattax Nazarov.

Fattax Vaxobovich Nazarov 1919-jili Frunze qalasida o'nerment shan'arag'inda tuwiladi. Ol 1933-jili baslang'ish mektepti tamamlap muzika studiyasina klarnet klassi boyinsha oqiwg'a kiredi. F. Nazarov en' talantli oqiwshilardin' biri qatarinda Moskvadag'i M. M. Ippolitov, Ivanov atindag'i muzika mektebine oqiwg'a jiberiledi. Ol mektepte klarnet ha'm vialonchel' shertiwdi jaqsi mengeredi. Nazarov uris jillarinda Moskva garnixonindag'i orkestrde muzikant bolip ha'm muzika mektebinde oqiwdi daham ettiredi. 1945-jil armiya xizmetinen keyin F. Nazarov eki jil dawaminda Frunzedegi drama teatrdagi muzika basshisi ha'm de qirg'iz ma'mleketlik filarmoniyadi xaliq sazlari orkestirinde dirijer bolip isleydi ha'm jumisi arasinda ju'da ko'plegen qosiqalar jazadi. 1947-jili F. Nazarov Tashkent konservatoriyanin' dirijer-simfoniya ha'm kompazitorlik fakul'tetine oqiwg'a kirip M. Ashrafiy klassida 1951-jilda kopazitorlik fakul'tetin G. A. Mushel' klassi boyinsha 1955-jili pitkeredi. 1950-jildan baslap F. Nazarov Tashkent konservatoriya sinfinin' o'zbek xaliq sazlari a'spabi fakul'tetinde oqitiwshi bolip isleydi. 1951-53-jillar aralig'inda Tashkent radio-esittiriw n'komitetinin' simfoniya orkestrinin' dirijeri bolip isleydi.

F. Nazarov konservatoriya oqip ju'rgen jilarinda o'zbek xaliq qosiqalariga jaqin simfoniya orkestr ushin eki syuita jazdi. konservatoriyaning tamamlaytuin jili xor ha'm solist simfoniya orkestr ushin G'O'zbekiston Xotin-qizlari G' o'zbek xaliq sazlari orkestri ushin G'Eshlar syuitasi G', G'Archa G' balalar syuitasi qaraqalpaq rapsodiyasin, o'zbek xaliq qosiqalarinqayta isledi. Tarli kvartet ushin da qunli shig'armalar do'retti. F. Nazarov A. Sultanov penen birge G'Ra'wshan G' muzikali dramasina namalar jazdi. F. Nazarov bir qatar spektakl' ha'm radio postanovkag'a muzikalar jazdi. Ol qosiq, romanslar ha'm balalar ushin da ko'plegen qosiqalar do'retti.

F. Nazarovqa 1957-jili Tashkente bolip Qaraqalpaq a'debiyati ha'm iskusstvasi dekadasi baylanisli O'zbekstang'a ha'm Qaraqalpaqstang'a xizmet ko'rsetken artist degen hu'rmetli ataq berildi.

MUZQAYMOQ

H. Qayumov so'zi

A. Mansurov muzikasi

Asiqpay

Muz-dek-muz-dek muz-qay-moq, Sut-day op-poq
 soz qay-moq. Muz-dek-muz-dek muz-qay-moq,
 Sut-day op-poq soz qay-moq. As-ta-gi-na a-vay-
 lab, a-vay-lab, Chay-na-mas-dan a-tay-
 lab, a-tay-lab, sol-ga-nim-da og'-zim-ga
 E-rib ke-tar bir zum-da.
 E-rib ke-tar bir zum-da.
 Soz qay-mo-g'im muz-qay-moq.

Muzqaymog'im hozir ham
 Eridi-yu, yo'qoldi.
 Lekin totli mazasi
 Mening og'zimda qoldi.
 Muzdek-muzdek muzqaymoq,
 Sutday oppoq soz qaymoq.

*Avaz Mansurov
(1957)*

Avaz Mansurov oqiwshı jaslardın' su'yikli kom-pozitorlarınin' biri. Onın' qosıqları ha'r tu'rli teren' mazmunlı, milliy koloritke bay, aytıwg'a qolaylı, tın'lawshılarg'a jag'ımlı esitilgenlikten jas atqa-rıwshılardın' qa'lbinen orın alg'an.

Kompozitordın' «Muzqaymoq», «Bolarılar», «Kitob mening do'stimdir», «Istiqlolim» sıyaqlı qosıqları solar qatarına kiredi.

Juwmaqlaw.

Jeke adamdı ha'r tamanlama ka'malg'a jetkerıw ha'mme waqıt ja'mıyettın za'ru'rılı ha'm tıykarg'ı maqsetı bolıp kelgen. Bul u'lken, juwapkershılık wazıypanı a'melge asırıw bolsa oqımışlılardın aldın'g'ı qatarında turıwshı bız, bolajaq oqıtıwshılardıń moynına ju'klengen.

Bul oqıtıwshılardıń o'z ka'sıpların ıyelewinde ju'da' u'lken tayarlıqtan o'tıwların talap etedi eken ha'zırgı waqıtta joqarg'ı oqıw orınları da'wır talabına juwap beretug'ın qa'niygelerdi tek teoriyalıq bılımlardı teren' u'yretken jag'dayda tayarlamaqta, oqıw rejelerinde ha'm ka'sıplıq pa'nlerde oqıtıwg'a u'lken ıtıbar bermekte. Lekın mekteptegı tek muzıkadan teren' bılımlı, anıq muzıka qa'nıgelıgın ıyelegen mug'allımler g'ana emes, sonın menen qatar ullı adamgershılık qa'siyetlerge ıye bolg'an balalar ha'm u'lkenler menen qıynalmastan baylanısa alatug'ın, olardıń psixologıyasın tu'sine alatug'ın haqıyqat sheber pedagog ustazlar kerek.

Bunday qa'niyge muzıkant-pedagog-psixolog-ta'jırbeli oqıtıwshı joqarı pedagogikalıq sheberlik ha'm texnika ko'nlikpeleri menen qurallang'an adam bolıwı kerek. Qaraqalpaq shan'araqlarındag'ı milliy u'rp-a'detler, da'stu'rler, qa'dırıyatlar, ata-babalarımızdın bala ta'rbiyası haqqındag'ı u'gıt na'siyatları u'lken a'hmiyetke ıye. a'pıwayı misal, qaraqalpaq shan'araqlarının ko'pshılıgında a'wlad ata-bala aqlıq qarım-qatnası, jası u'lkenlerdın o'mırlik ta'jırbeleri arqalı ta'rbiya berıwı, jası kishilerdın olarg'a hu'rmet-ızzetı, g'amxorlıg'ı, ata-anasının ullı insanlar dep qa'dırlewı, en' jaqsı pazıyletleri bolıp esaplansa, ekinshı ta'repten, «Ustaz-atan`nan ullı» naqılına tıykarlanıp, ta'lim ta'rbiya bergен insanlarga joqarı hu'rmet ko'rsetip kelgen.

Jeke adamnın a'tırıpındag'ı adamlar menen qarım-qatnası onın ruwxıy kelbetin tanıtadı. Ruwxıylıqtın tıykarı ta'rbiya bolıp tabıladı. Ibn Sino aytqanıday, ta'rbiya balanın ana qarnındag'ı da'wırinen baslanadı. Bul ata-babalarımız qanının, na'sılden kıyatırg'an ana su'tı menen kirgen

temperamentler, minez-qulıqlar, denenin` fıziologiyalıq jaqtan du`zılısı t. b. bolıp esaplanadı. Usı belgilerdin` durıs rawajlanıp, qa`liplesıwı ushın bir qansha imkanıyatlar jaratılmaqta.

Ruwhıy dun`ya ta`rbiya, ıyman ılım menen bayıp otıradı. Jeke adamdı jetik insan bolıp jetilıswıne imkanıyat tuwg`ızadı. O`zının` pıkırlı, ruwhıy dun`yası bay adamlar qansha ko`p bolsa, mılletının` ruwxıylıg`ı sonshalıq joqarı boladı. Demek, oqıwshılarg`a milliy qarım qatnastı u`yretıwde xalıq pedagogıkasınan da ken` paydalanıw lazım. Ma`selen, jas kishilerdin` jası u`lkenge bırınsı bolıp sa`lem berıwı, ol jası u`lkenlerdin` amanlıq esenlik sorasıp bolg`ansha a`dep saqlap u`ndemey turıwı, keyninen sorasıwın alıp qarayıq. Bul orında hesh kım usılay ısle dep buyırıq bermeydı. Bul adamlardın` insanıylıg`ın, adamgershilik ha`m a`dep-ıkramlılıq qatnasların bildiretug`ın jag`day. Usınday qarım-qatnaslardı jaslarg`a ken`nen u`yretken maqul. Sonday-aq jaslarımız Tumarıs, Najimatdın Kubro, Jaloladtın Manguberdı, Ernazar Alako`z usag`an xalıq qahramanlarınan. Watang`a berilgenlik, o`z xalqın su`yıwı ha`m sadıqlıq u`lgılerin ullı sa`rkarda Amir Temurden adalatlılıq, ar-namıs sezimlerin u`yrenıw kerek. Muqaddes Quranı Karım, Mubarek hadısten, sonday-aq imam Al`-Buxariy , At-Termızıy, Bahawatdın Naqshband, Az-Zamahtariy, Axmed Yassawıy, Al-Farabıy, Ibn Sino, Beruniy, Omar hayyam, Berdaq, A`jınıyaz usag`an ullı danıshpan so`z zergerlerinin` bay mıyrasın u`yrenıwı lazım.

Qaraqalpaq xalıq g`a`rezsizlik ruwxında jasawshı tuwısqan xalıqlar sıyaqlı og`ada bay muzıkalıq miyrasqa ha`m milliy oyınlarına iye.

Prezidentimiz I.A.Karimov «Keleshek jas a`wladtı g`a`rezsizlik ideyalarına sadıqlıq hu`rmet bay milliy ruwxıy miyrastı ha`zirgi zamannın` do`retiwshilik jetiskenliklerin, sonday – aq ulıwma adamgershilik baylıqların u`yrenıw ha`m o`zlestiriw ruwxında ta`rbiyalaw boyınsha jumıslardı bunnan bılay–da jaqsılaw kerek» degen edi. Mine usılarg`a su`yene otırıp xalqımızdın` a`sirler dawamında qa`liplesken du`n`yag`a ko`z – qarasın toplag`an milliy miyrasların biliw olardı xalqımızdın` turmıs ta`jiriybesinde ken`nen jaydırıp paydalanıw bu`gingi ku`nde muzıka janrında da baslı

ma`selelerinin` birine aylanbaqta. Mektepte muzıkalıq ta`lim – ta`rbiya beriw a`dep – ikramlılıqtı milliy muzıka miyraslarımızg`a qızıg`ıwshılıqtı arttırıw, oqıwshılarg`a qosıqtı nota menen oyunlar menen durıs aytıwg`a u`yretiw za`ru`r. Oqıwshılarg`a beriletug`ın biilm ha`m shınıg`ıwlar mektepte qosıq nama sabag`ında ha`m klasstan tıs jumıslarında ha`r qıylı milliy qosıq ha`m ayaq oyunlar u`yretiw iske asırılıp bekkemlenip barılmaqta. Bag`darlama ha`m sabaqlarda Qaraqalpaq xalıq namaları, qosıqlar ham oyun namaları kirgizilgen. Bul kirgizilgen qosıqlar namalar mektep oqıwshılarnı ha`r tyrepleme muzıka ta`rbiyasına ko`nliktiriw izbe – iz qa`liplestiriw sıyaqlı o`zgesheliklerdi payda etedi. Qosıq nama o`neri oqıtıw metodikası muzıkalıq jaqtan ta`lim ta`rbiya isine mektep jasların joqarı adamgershilik ruwxında ta`rbiyalap barıw, olardıń sana sezimin rawajlandırıwda ulıwma na`tiyjede o`siriw jolların ha`m usılların qarastırıp, onı iske asırıwg`a jol joba ko`rsetip otıradı. Muzıka sawatında qaraqalpaq muzıka miyraslarınan milliy oyunlarınan durıs paydalanıw na`zerde tutiladı.

1. Balalarda tuwılğ`an jerge o`nerine mehir muxabbatın o`siriw, ko`rkem ma`deniyatqa ta`rbiyalaw.
2. Balalardıń milliy muzıkag`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın arttırıw, olarg`a milliy qosıqlardı u`yretiw, milliy qosıqlarg`a, xalıq namalarına degen su`yispenshiligin arttırıw.
3. Balalardıń xalıq namaların tın`lawg`a ha`m milliy oyunlardı oynawg`a ıqlasın arttırıw, olardıń dawıs diapazonın rawajlandırıp qosıq aytıwg`a shınıqtırıw. Balalarg`a tiykarınan o`zlerinin` dawıs diapazonına say ritmikalıq jaqtan an`sat aytıwg`a qolaylı a`piwayı temptegi jazılğ`an qosıqlar tın`lap alınadı. Mekteptegi kishi jastag`ı balalardıń sana sezimi tıyanaqlı bolmay oying`a berilip ketetug`ın jag`daylarda ushırasadı.

Bunday jag`daylarda psixologiyasın esapqa alıp balalarg`a tanıs bolg`an «man`lay shertpek» «ha`kke qayda», «shag`ala» usıg`an muzıkalıq shıg`armalardan paydalanıw kerek. Bul milliy balalar oyunları ha`m muzıkalarına qaraqalpaq awız eki nama do`retpeleri bolıp, olar balalar

ushın aytıwǵa qolaylı u`yretiwge jen`i, tez qabıllanıw uqıbına iye bolıp esaplanadı.

Prezidentimiz aytqanıday o`zligin an`lag`an millet ullı babalarınan` ataq abıroyının`, aqıl parasatının`, oladın` o`mir baqıy ullı miyraslarına mu`na`sip bolıwǵa ha`reket etedi degen edi ol so`zinde. Ha`r bir xalıqtın` o`tmishin wazıypaları maqsetke muwapıq rawajlanıwı muzıka menen baylanıslı. Erteden baslap – aq muzıka xalıqtın` jasaw o`miri zaman ag`ımı menen tıg`ız baylanısta bolıp kelgen waqıyag`a baylanıslı, do`regen namalar qosıqlar menen xalıq naması xalıq qosıg`ı oyını bolıp atalıp kelgen. Milliy muzikalı qosıqlarımız ha`m oyunlarımız tez pa`t penen rawajlang`an. Sebebei milliy muzıkada ta`rbiyag`a aqıl – sanag`a adamgershilikke sharlap ta`rbiyalawshı, aqıl na`siyat qosıqları o`z ara tıg`ız baylanısın tapqan.

Bız jaslarımızda olar qaldırǵan milliy ha`m ma`deniy miyrasqa ayırıqsha hu`rmet ha`m ıtıbar sezımlerin qa`lıplestırıwımız za`ru`r. Mekteplerde tariyx, a`debiyat, matematika, geografiya ha`m basqada pa`nlerdi oqıtqanda ma`mleketımızdegı ullı azamatlardın`, ulamalardın` o`mırı ha`m ıslegen xızmetleri haqqında teren` mag`lıwmat berıp barıwımız za`ru`r. Bul jetik insandı jetılastırıwdegı en` aydın jol bolıp tabıladı. Jaslardı milliy ha`m ulıwma insanıyılıq qa`dıryatlar ruwxında ta`rbiyalawda shan`araq, mektep ha`m ma`ha`llelerdin` birge ıslesıwı ayırıqsha a`hmıyetke iye.

Bolajaq oqıtıwshı qa`nıygelıgı boyınsha bılımlerdi ıyelew dawamında o`zının` a`dep-ıkramlılıq ruwxıy da`rejesin ken`eytiredi, o`z ka`sıbı do`gereginde a`dep-ıkram normalarına su`yenıw o`zgesheliklerin, onın` mazmunın o`zlestiredi, mug`allım a`deplılıgının` balanın` jeke basına ta`sırın an`law. Tu`rlı jag`daylarda o`z minez qulqın basqara alıw za`ru`rlıgın tu`sınıp jetedi. Bır so`z benen aytqanda, pedagogikalıq sheberlıktı, uqıp ha`m ko`nlıkpelerdi, Pedagogikalıq texnika elementlerin o`zlestırıp ıyelep alıwın na`zerde tutqanbız.

Joqarıda jeke pedagogikalıq tajırıybenı uyrenıw tartıbı ken ayıldı.

Lekin ılımıy pedagogıkalıq ja'ma'a't boyınsha jana tajırıybe usınıslar payda bolıp atır. Olardan

1. Professional` kommunıkativ qa'bıletı.

2. Pedagogıkalıq ta'sır etiw uyrenshıklı bolıp ketken jumıs tartıbınen bezıp jan'asha islewdı tez baslay alıwı.

3. pedagogıkalıq ta'sır ko'rsetıwde, sheshimler qabıllawda, kerekli tu'ske ene alıwı, /mımıka, pantamımıkalıq xa'reketlerin durıs paydalanıwın usınıs etemiz.

A`DEBIYaTLAR

1. Islom Karimov. Yuksak ma`naviyat- engilmas kuch. Toshkent – 2008
2. O`zbekstan Respublikasi «Bilimlendiriw haqqında» nızamı 3-stat`ya
3. P.Palwanıyazov «Istoriya muzikal`noy kul`turi Karakalpakstana» (1925-1950 gg) Avtoreferat Nukus 2003
4. H.Ywldasheva «Uzbekıstonda-musıqa tarbiyası va ta`limning rivojlanışı» «Uqıtıv» 1985 y
5. Madamin Axunbayev “Musıqa o`qıtish metodikasi va maktab repertuari” fani bo`yicha o`quv uslubiy qo`llanma Namangan-2010
6. T.L.Berkman, K.S.Grishenko Muzikal` razvı
7. G.M.Sharıpova «Musıqa uqıtish metodikasi» Toshken 2003-jıl
8. G.M.Sharıpova «Musıqa uquvı bush bulgan bolalar bilan ishlash metodu». 30-bette
9. M.Rumer, V.Beloborodova, A.Bandına «metodicheskie ukazaniya k uchebnika peniya» I-IV klassov Izdatel`stvo «Muzika» moskva 1968 g.
- 10.G`.Amanıyazov, J.O`tenıyazova Qosıq nama sabaqları. Metodikalıq qollanba No`kıs bilim 1996 50-52 betler.
- 11..K.Abdullaev, S.Palwanov 2-klass ushın qosıq sabaqlıg`ı No`kıs Qaraqalpaqstan 1990
- 12..G`.Amanıyazov, K.O`tegenov Qosıq-nama sabaqları 3-klass No`kıs «Bilim»1995
- 13..K.Ayımbetov, I.Xojametov Qosıq-nama sabaqları 4-klass No`kıs «Bilim» 1995
- 14..D.Omonullaev «Uzbek maktablarda musıqa ta`limı mazmunıga bulgan zamonaviy talablar» nomlı ilmiy ishi. Toshken. 1990
- 15..X.Nurmatov, Q.Mamırov «Umumiy urta ta`limning davlat ta`lim standarti va uquv dasturi» Toshkent 1999
16. Xasanov.A. «Musıqa va ta`rbiya». Toshkent. 1993.
- 17..D.B.Kabalevskiy Programmi sr.obshobr.shkolı 1-3 klassı trexletney nachal`noe shkolu Moskva, «Prosvesheniye» 1988

Ajiniyaz ati'ndag'i' No'kis ma'mleketlik pedagogika instituti' «Muzi'kali'q ta'lim» 4-kus bakalavr bag'dari'n pitkeriwshi Yusupbaev Uktamni'n' **“VI-klassta muzi'ka sabaqlari'nda qosi'qti' tallaw jollari' ha'm woni' u'yretiw usillari'.”** temasi'ndag'i' pitkeriw jumi'si'na

S I N

«Muzi'kali'q ta'lim» bakalavr bag'dari'n pitkeriwshi Yusupbaev Uktamni'n' “VI-klassta muzi'ka sabaqlari'nda qosi'qti' tallaw jollari' ha'm woni' u'yretiw usillari'” temasi'ndag'i' bakalvr pitkeriw jumi'si' mazmunu' jag'i'nan ma'mleketlik ta'lim standartlari' talaplarina toli'q mas kelip, tek g'ana muzi'ka woqi'ti'wshilari' ushi'n yemes, al barli'q qizig'i'wshi' toparlar itibari'na ha'm do'gerek basshi'lari'na qaratilgan.

Usi'ni'li'p atirgan pitkeriw jumi'si' elektron hali'nda da mazmunu' jag'i'nan imlali'q qatellersiz, aniq ha'm si'patli' tarzde bayan etilgen. Sol sebepten Yusupbaev Uktamni'n' “VI-klassta muzi'ka sabaqlari'nda qosi'qti' tallaw jollari' ha'm woni' u'yretiw usillari'” temasi'ndag'i' pitkeriw jumi'si'n ayri'qsha jazilg'ani'n esapqa alip, jaqlap shig'i'wi' ushi'n usi'ni's etemen.

Si'n beriwshi:

G'. O'temuratov

O'zbekstan xali'q baqsi'si'

Ajınıyaz atı'ndag'ı' No'kıs ma'mleketlık pedagogika institutı' «Muzı'kalı'q ta'lım» 4-kus bakalavr bag'darı'n pıtkerıwshı Yusupbaev Uktamnı'n' **“VI-klassta muzı'ka sabaqları'nda qosı'qtı' tallaw jolları' ha'm wonı' u'yretıw usılları'.”** teması'ndag'ı' pıtkerıw jumı'sı'na

P I K I R

Bız jaslarımızda olar qaldırğ'an milliy ha'm ma'deniy mıyrasqa ayırıqsha hu'rmet ha'm ıtıbar sezımlerın qa'lıplestırıwımız za'ru'r. Mekteplerde tariyx, a`debiyat, matematika, geografiya ha'm basqada pa'nlerdı oqıtqanda ma'mleketımızdegı ullı azamatlardın`, ulamalardın` o`mırı ha'm ıslegen xızmetlerı haqqında teren` mag`lıwmat berıp barıwımız za'ru'r. «Muzı'kalı'q ta'lım» bakalavr bag'darı'n pıtkerıwshı Yusupbaev Uktamnı'n' “VI-klassta muzı'ka sabaqları'nda qosı'qtı' tallaw jolları' ha'm wonı' u'yretıw usılları” teması'ndag'ı' pıtkerıw jumı'sı' mazmunı' jag'ı'nan ma'mleketlık ta'lım standartları' talapları'na tolı'q mas kelıp, tek g'ana muzı'ka woqı'tı'wshıları' ushı'n yemes, al barlı'q qı'zı'g'ı'wshı' toparlar ıtıbarı'na ha'm qaratı'lg'an.

Qaraqalpaq shan`araqlarındag`ı milliy u`rp-a`detler, da`stu`rler, qa`dıryatlar, ata-babalarımızdın` bala ta`rbıyası haqqındag`ı u`gıt na`sıyatları u`lken a`hmıyetke ıyeUsı'nı'lı'p atı'rg'an pıtkerıw jumı'sı' elektron halı'nda da mazmunı' jag'ı'nan ımlalı'q qa'telersız, anı'q ha'm sı'patlı' tarızde bayan etilgen. Sol sebepten Yusupbaev Uktamnı'n' “VI-klassta muzı'ka sabaqları'nda qosı'qtı' tallaw jolları' ha'm wonı' u'yretıw usılları” teması'ndag'ı' pıtkerıw jumı'sı'n „ayrı'qsha“ jazı'lg'anı'n esapqa alıp, jaqlap shı'g'ı'wı' ushı'n usı'nı's etemen.

Pikir beriwshi:

dotsent. I Jumaniyazov

İLİMİY BASSHININ' JUWMAG'I

5141000 – Muzi'ka ta'limi bag'dari'

F.İ.O. I'V – “A” topar talabasi': Yusupbaev Uktam

Pitkeriw jumi's temasi': “VI-klassta muzi'ka sabaqlari'nda qosi'qti' tallaw jollari' ha'm woni' u'yretiw usillari'

Pitkeriw jumi'si'ni'n' ni'zamg'a muwapı'qlı'g'i':

Temani'n' bayan etılıwı a'meldegı pitkeriw jumi'si' haqqı'ndag'ı' ni'zam talapları'na say keledi. Yusupbaev Uktamni'n' **“VI-klassta muzi'ka sabaqlari'nda qosi'qti' tallaw jollari' ha'm woni' u'yretiw usillari'** atlı' pitkeriw jumi'si' MTS da jan'a bag'dar dep berilgen bul temani'n' a'hmıyetlıgı menen parq qı'lı'p, ol ko'p dereklerden paydalang'an halda ashı'p berilgen.

İlimiy jan'alı'g'i' ha'm a'meliy a'hmıyeti:

Respublikamı'z g'a'rezsızlıgınen keyin, mektep oqı'wshı'ları'ni'n' do'retiwshılık iskerlıgın ası'rı'w jollari', usı'lları' haqqı'nda teren' izleniw jumi'sları' elede az. Al VI-klassta muzi'ka sabaqlari'nda qosi'qti' tallaw jollari' ha'm woni' u'yretiw usillari'na baylanı'slı' bahalı' mag'li'wmatlar bere alg'an. Bızın' izleniw jumi'sları'mı'z qosi'qti' tallaw jollari' ha'm woni' u'yretiw usillari' jolı'ndag'ı' da'slepki jumi'slardan bırı esaplanadı'.

İzertlew maqsetine eriskenlıgı: Jaqlawshı' Yusupbaev Uktamni'n' teması'na ko're ilimiy tiykarda reje duzgen ha'm onı' o'zı pedagogıkalı'q a'meliyat alı'p barg'an oqı'w da'rgayı'nda sı'nawdan o'tkergen.

Muzi'ka pa'ni tiykarg'ı' predmet etıp alı'ndı', al ob'ekt -bul oqı'wshı', yag'ni'y balag'a da'stan qosı'qları'nan mısallar alı'ni'p olardı' durı's atqarı'wshı'lı'qtag'ı' qı'yı'nshı'lı'qlardı' jen'iw wazı'ypası' qoyı'ldı'. Pedagogıkanı'n' a'meliy mashqalaları'na jantası'w arqalı' balanı'n' ruwhıyatı'nda izleniwshılık qa'biletleri, pazı'yletlerin qa'lıplestiriw jollari'n u'yreniw.

Juwmaq ha`m usi`ni`slardı`n` sı`patı`:

Yusupbaev Uktamnı`n` “**VI-klassta muzı`ka sabaqları`nda qosı`qtı` tallaw jolları` ha`m wonı` u`yretıw usılları`**” atlı` pıtkerıw jumı`ısı` Kırısıw, eki bap, yag`nı`y bırınsı bapta bılımlendırıwde, muzı`ka sabaqları`nda a`hmıyetlı bolg`an qosıqlar, tıykarg`ı` teoriyaları` ha`m tu`sınıklerı menen tanı`stı`rı`ladı`.

Ekınshı bapta, muzı`ka sabag`ı`nı`n` ayı`rı`m bo`lımlerı ushı`n bılımlendırıw texnologıyası`n` joybarlastı`rı`wda ha`m rejelestırıwde qosıqlar arqalı` ta`rbıya u`lgı sı`patı`nda xı`zmet qı`ladı`. Usı` temalarg`a su`yene otı`rı`p pıkrler juwmaqlang`an. A`debıyatları` keltırılgen. Jumı`s ılımıy tıykarda jarı`tı`lg`an ha`m son`ı`nda o`z usı`nı`s ha`m juwmaqları`n` bergen

IV–“a” topar talabası` Yusupbaev Uktamnı`n` **VI-klassta muzı`ka sabaqları`nda qosı`qtı` tallaw jolları` ha`m wonı` u`yretıw usılları`** atlı` pıtkerıw jumı`ısı` A`jınıyaz atı`ndag`ı` No`kıs ma`mleketlık pedagogıkalı`q institutını`n` «Muzı`kalı`q ta`lım» kafedrası`ndag`ı` ma`jılısında talqı`landı` ha`m jaqlap shı`g`ı`w ushı`n usı`nı`s etıldı.

İlimıy basshı`:_____ Jumanıyazov İskander NMPİ dotsentı